

Medya Çalışmalarında Güncel Tartışmalar '23

Editör
ÖZGE ERCEBE

BİDGE Yayınları

Medya Çalışmalarında Güncel Tartışmalar '23

Editör: Dr. Öğr. Üyesi Özge Ercebe

ISBN: 978-625-372-063-6

1. Baskı

Sayfa Düzeni: Gözde YÜCEL

Yayınlama Tarihi: 25.12.2023

BİDGE Yayınları

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının ve editörün yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Sertifika No: 71374

Yayın hakları © BİDGE Yayınları

www.bidgeyayinlari.com.tr - bidgeyayinlari@gmail.com

Krc Bilişim Ticaret ve Organizasyon Ltd. Şti.

Güzeltepe Mahallesi Abidin Daver Sokak Sefer Apartmanı No: 7/9 Çankaya /
Ankara

İçindekiler

İçindekiler	3
Teşkilat Dizisi ve Savunma Sanayii: Milliyetçilik ve İktidar Temalarının İşlenişi.....	4
Deniz KATIEL KURT	4
Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Uyum Süreci ve Kürtçe Televizyon Yayıncılığı.....	22
Gönül AKPINAR	22
Medya – İktidar İlişkisine Genel Bir Bakış	53
Gönül AKPINAR	53
Dijital Egemenlik ve İletişimin Jeopolitiği	68
Özge ERCEBE	68

BÖLÜM I

Teşkilat Dizisi ve Savunma Sanayii: Milliyetçilik ve İktidar Temalarının İşlenişi

Deniz KATIEL KURT

GİRİŞ

Bu çalışmada TRT de yayınlanan Teşkilat dizisinin niteliksel içerik analizi yapılmıştır. Çalışma, son zamanlarda televizyonlarda artan milliyetçi söylem barındıran dizilerin artışın dikkat çeker boyuta ulaşması sebebiyle dikkat çekmesi sonucu oluşmuştur. Çalışmada siyasi söylemin kurgusal bir şekilde televizyona nasıl aktarıldığı ve siyasi söylemin bir egemenlik aracına nasıl dönüştüğü tartışılmaktadır. Ayrıca dizide, gündem ve iktidar ilişkileri ile olan görünür bağlar da incelenmiştir. Bu dizideki anlatı Türkiye'nin istihbarat teşkilatı olan MİT'in (Milli İstihbarat Teşkilatı) ne kadar güçlü olduğu, savunma sanayisinin dünyada birinci sırada olduğu, yabancı ülkelere üstün olduğu ve sürekli o yabancı ülkelerin Türkiye'nin iç işlerine müdahale ettiği şeklinde özetlenebilecek temalar etrafında şekillenmektedir. Buradan hareketle teşkilat

dizisinin milliyetçi söylem barındırması, yurttaşlara propaganda yapılması ve güçlü bir PR çalışması sebebiyle analize açıktır. Milliyetçilik, kültür ve medya kavramları sosyal bilimlerin ana bileşenlerinden biridir. Bu kavramlar çerçevesinde akademik literatürde birçok çalışma yapılmıştır ve yapılmaya da devam edecektir. Bu çalışma da diğer çalışmalar gibi konunun henüz keşfedilmemiş bir alanını keşfetmeyi amaçlamaktadır ve televizyon ekranlarında milliyetçiliğin tekrardan üretilmesi konusunun işlenmesi iddiasını kuvvetlendirme amacı taşımaktadır. Bu doğrultuda “Yerli ve Milli Türk Savunma Sanayiinin Propagandası: Teşkilat Dizisi Örneği” başlıklı bu çalışma da kendisinden önceki çalışmaları destekler niteliktedir. Ama, çalışmalarda benzerlikler söz konusu olsa da başlıklar, temalar, yaklaşım tarzları ve yöntem seçimi gibi farklı tercihler yapılmıştır. TRT’deki milliyetçi, Osmanlı, askeri temalı birçok dizi hakkında birçok makale çalışmaları mevcuttur. Hem akademik anlamda tez hem de makale vardır. Genellikle geçmişi tarihselleştirme amacı edinen televizyon dizileri (Diriliş Ertuğrul, Kutulamare, Kuruluş Osman, Payitaht Abdülhamid) irdelenmiştir. Ya da bu dizilerdeki hegemonik erkeklik temsillerine, geleneksel ve modernin çatışma alanında kadının konumuna değinilmiştir. Bu çalışmadaki farklılık ise milliyetçilik ve televizyon kavramlarının daha önce Teşkilat dizisi üzerinden çalışılmamış olmasıdır. Ayrıca daha önce Teşkilat dizisinin incelenmemesinin yanı sıra bu dizide irdelenen tema milliyetçilik ekseninde Türkiye’nin savunma sanayisinin PR çalışması yapılmasıdır.

Kamu-Kültürel Diplomasisi ve Propaganda Aracı Olarak TRT Kanalında Türk Dizileri

Bölgesel güç olma bağlamında siyasal pazarlama açısından Türk dizilerinin gerek Ortadoğu gerekse Balkanlar ve Türkiye Cumhuriyetlerinde gösterime girmesi Türkiye’nin kamu diplomasisi açısından önemli bir rol oynar. Türkiye’nin bölgesel güç olması bağlamında önem taşıyan bu diziler askeri, siyasal ve kültürel güç ilişkileri bağlamında tanıtım amaçlı da hizmet vermektedir. Kamu diplomasisi, ikna temelli bir yöntemle sahip olmakla birlikte

iktidarların ülkelerle ve halklarla etkileşimine dayalı olması nedeniyle halkla ilişkilerle bağlantısı bulunmaktadır. Kamu diplomasisi günümüzde en etkili ikna etme yöntemidir. Bu nedenle kamu diplomasisi strateji ve yöntemleri oldukça önem kazanmıştır. Kamu diplomasisi, ülkelerin ve toplumların yumuşak güç potansiyellerini harekete geçirebilme temeline dayanmaktadır. Bu açıdan kamu diplomasisini etkili şekilde kullanabilen devletler, dikkat çeken bir konuma gelmekte, böylece kendi politikalarını başka devletlere kabul ettirebilme olanağına kavuşmaktadır. Uluslararası ilişkilerde kamucdiplomasisi açısından kültürel ilişkiler oldukça önem taşımaktadır. Kültürel imgeler ve değişimler, halklar arasındaki ilişkilerde her zaman önemli bir biçimde rol oynar. Kültürel diplomasi her zaman yumuşak güç ve kamu diplomasisi ile bağlantılıdır ve çoğu zaman bunlarla örtüşmektedir. Kültürel diplomasiyi, devletlerin dış politika hedeflerine ulaşmak için kültürel kaynaklarını harekete geçirdikleri bir politika alanı olarak tanımlayabiliriz. Kültür diplomasisi kavramı, karşılıklı anlayışı geliştirmek için uluslar ve halklar arasında fikir, bilgi, sanat ve kültürün diğer yönlerinin değişimini de ifade eder. Kültürel diplomasi iki yönlüdür ancak bazen tek yönlü de olabilir. Şöyle ki, bir ülkenin politikalarını ve bakış açısını açıklamak veya hikâyesini dünyanın geri kalanına anlatmak yerine stratejik askeri kuvvetinden bahsedebilir ya da kendi resmi dilini teşvik etmeye çalışabilir. Kültürel diplomasi aslında farklılıklar arasında köprüler kurmak ve karşılıklı anlayışı kolaylaştırmakla ilgili iken Soğuk Savaş döneminden sonra taktiksel bir kazanım yaratma, ideoloji yayma olarak biçim değiştirmiştir. Yumuşak güç ya da kültürel diplomasi olarak bilinen kamu diplomasisinin kültürel boyutu ile ilgili olan bu olgu, Türk sinema ve dizi sektörünün gelişmesinde de etkilidir. Bu bağlamda Türk kamu diplomasisinin gelişiminde Türkiye'nin dizi sektörü hem askeri güç açısından pazarlama hem de siyasal aktörler için siyasal pazarlama bağlamında iki yönlü görev yapmaktadırlar. Yapılan bu çalışmada da Teşkilat dizisinin yabancı kamuya kamu diplomasisi faaliyeti yürüttüğünü, yerli kamuya da propaganda ve gündem belirleme amacı güttüğünü göstermek amaçlanmıştır.

İdeolojinin bireylerin bilinçlerine ulaşarak davranışlarını yönlendirebilmesi kitle iletişim araçlarıyla gerçekleşir. Bu araçlar iktidar ve bireylerin zihinleri arasında birer köprü görevi görür ve aynı zamanda bireylerin bilinçlerini kontrol edecek çeşitli yollar yaratır. Althusser, iktidarların dini, eğitimi ve medyayı kullanması durumunu “devletin ideolojik aygıtı” kavramı ile açıklar (Althusser, 2016). Devletin ideolojik aygıtı, ideolojiyi salt tepeden bireylerin üzerine gökten inen bir şey olarak değil de bireyi de içine dahil ederek, bunu yaparken ikna edici iletişimin bilindik, bilinmedik tüm yöntemlerini kullanan, kim olduğu ne olduğu bilinmeyen iktidarı vurgulayan yapıdır. Devletin ideolojik aygıtlarından biri olan medyanın Türkiye’de nasıl işlediğini TRT’de görebilmek mümkündür. Türkiye’de özellikle de son zamanlarda (15 Temmuz 2016 sonrası) TRT’de çekilen ideolojik diziler olmuştur. Daha önce de TRT propaganda amacıyla AKP öncesi iktidarları tarafından da kullanılmıştır (Özkaya, 2003). Ayrıca 2001’den bu yana aralıksız olarak süren AKP iktidarı döneminde olduğu kadar TRT uzun süreli aynı iktidar tarafından yönetilmemiştir. AKP iktidarı politik iktidarını kültürel alanda da yaygınlaştırmak ve hegemonik hale getirmek amacıyla TRT televizyonları bünyesindeki çeşitli türlerdeki yayın faaliyetlerini desteklemiştir. TRT yönetimi reytingi bol olan, Osmanlı nostaljisi ve Türklük imgesi ile milliyetçi duyguları diri tutan diziler tasarlamıştır. İçerisinde milliyetçi ve tarihsel anlatılar bulunduran dizilere Diriliş Ertuğrul, Payitaht Abdülhamid, Filinta, Bir Zamanlar Kıbrıs, Kuruluş Osman, Alparslan: Büyük Selçuklu gibi diziler örnek verilebilir.

Kendi kültürünü ve ideolojisini hem kendi insanına hem de diğer ülke insanlarına sevdirmek, hayranlık uyandırma ve gündem yaratma ve algıları yönlendirme konusunda medyayı bir kültürel diplomasi unsuru olarak kullanan en önemli ülkelerden birisinin ABD olduğu söylenebilir. Medin ve Koyuncu’nun (2017) ABD kamu diplomasisine yönelik yapmış olduğu çalışmaları ABD’nin kamu diplomasisi faaliyetlerinde bir yumuşak güç unsuru olarak Hollywood sinemasını nasıl kullandığına bellekleri ve algıları dönüştürmeye yönelik imaj ve söylem yönetimine odaklanmaktadır.

Türkiye 2017'den beri dünyada en çok dizi ihracatı yapan ikinci ülkedir. Türk televizyon dizileri Arap ülkeleri ve Balkanlarda coğrafi ve kültürel yakınlık gibi etkenler sayesinde oldukça fazla izlenmektedir (Aslan, 2020). Türkiye'nin diğer ülkelere dizi ihracatı yapması akademik alanda da kendine yer bulmuştur ve bu bağlamda çalışmalar yapılmıştır. Örneğin, Pınar Aslan'ın “Yumuşak Güç Kamu Diplomasisi ve Popüler Kültür: Türk Televizyon Dizileri Üzerinden Bir İnceleme” isimli çalışması, Doç. Dr. Oğuz Göksu ve Dr. Yunus Emre Gökmen'in “Kültürel Dipolması- Türk Dizilerinin İhracatı Ekseninde Kültür Aktarımına Katkısı ve ‘Diriliş Ertuğrul’ Televizyon Dizisi Araştırması” isimli çalışması kamu-kültürel diplomasi ve televizyon dizileri ilişkilerini daha iyi anlayabilmek açısından örnek gösterilebilir. Ayrıca akademik çalışmalar TRT'deki tarihi nostalji barındıran dizileri de oldukça fazla incelemiştir. Bu diziler hakkında birçok makale ve tez yayınlanmıştır. Örneğin, Sena Aydın'ın yazmış olduğu “Yeni hafıza ve medya: Payitaht Abdülhamid ve Diriliş Ertuğrul dizileriyle kolektif hafıza inşası” isimli doktora tezi, iktidar ilişkileri bağlamında, medya metinlerinin nasıl kurulduğunu, izleyici tarafından nasıl alımlandığını, alımlama biçiminin kolektif tarih bilinci, gündelik hayat ve kişilerin politik yönelimi gibi konularla ilişkisini anlamayı amaçlamaktadır. Literatür tarandığında Süleyman Erman'ın “Bir propaganda aracı olarak tarihi diziler: ‘Diriliş Ertuğrul’ ve ‘Filinta’ örneği” isimli yüksek lisans tezi de örnek gösterilebilir. Ayrıca yine Türklük, vatan, Osmanlı gibi referansların bol olduğu iki başka TRT dizisinin incelendiği “Reproduction of turkishness on television: An analysis of TRT series” isimli yüksek lisans tezi de mevcuttur. Ayrıca Özlem Avcı'nın da TRT'deki diziler hakkında “Geçmiş Tarihelleştirmenin Bir Aracı Olarak Tarih Dizileri: Diriliş, Payitaht, Kûtul'amâre” isimli bir makalesi bulunmaktadır. Diriliş Ertuğrul, Kuruluş Osman, Payitaht Abdulhamid ile birlikte Türk-Osmanlı imajının bir nostalji motifi olarak bugünkü yansımalarına odaklanırken Tanıl Bora ve Burak Onaran'ın (2003) muhafazakar

nostaljiyi düşünürken, kavramı yalnızca geçmişe özlem olarak değerlendirmemek gerektiği konusundaki uyarıları dikkate değerdir:

Muhafazakârlık, gericilikten-reaksiyonerlikten, tarihi geriye çevirmeye kalkışmamasıyla, geçmişe şimdiyi oluşturan bileşenlerden biri olarak referans vermesiyle de ayrılır. Muhafazakarlığın ana doğrultusu içinde nostalji, salt bir "koleksiyon ögesi" olarak değil, kurumsal ve kültürel devamlılığı vurgulayacak bir geçmiş kurgusu oluşturmak için işlevseldir. Geçmişin kalıntılarıyla değil, daha çok bugünün geçmişteki kökleriyle ilgilenmek ya da geçmişe referansları bu retorik içerisinde ifade etmek esastır (2003: 236). Genel olarak devlet kanalı olan TRT'deki bu gibi diziler ile hem yurtiçi kamuoyunda gündem belirleniyor ve hükümetin savunma sanayii hakkında propaganda yapılıyor, hem de yurtdışı kamuoyuna sunulan bu dizilerle, öz-sunum ve kamusal bilgilendirme yapılmış oluyor. Bu açıdan aslında bu diziler sadece yerli kamuoyuna hitap etmekle kalmıyor devletin gücünü ve güvenilirliğini de yabancı kamuoyuna sunuyor.

Milliyetçilik ve AKP Dönemi Yerli ve Milli Silah Sanayii Gelişimi

Milliyetçilik, dikkatleri kapitalizmden, sınıf çatışmasından ve toplumsal sorunların toplumsal nedenlerinden uzaklaştırmaya çalışan belirli bir ideolojidir. İdeoloji salt ekonomi ve siyasete dayalı değildir. Bir politik-ekonomik kriz, kitle fenomeni olarak mutlaka yanlış, ideolojik veya eleştirel bilince yol açmaz. İdeoloji üzerindeki mücadeleler, sınıf mücadeleleri, sembolik güç ve bireylerin kişisel, günlük ve psikolojik deneyimleri ve arzuları gibi diğer faktörler bir rol oynar ve ekonomik ve politik faktörlerle etkileşime girer. Milliyetçilik, insanlığın ve toplumun doğal bir özelliği değildir. Milliyetçiliğin en büyük başarısı milletler her zaman varmış ve normmuşçasına kabul edilir olmasıdır. Toprak kendi başına ulus oluşturmaz. Ulus Renan'a göre bir hissiyattır. Bu hissiyatı iki şey oluşturur: Geçmiş ve şimdi, ortak zengin hatıralara miras olmak ve şimdi ortak karara varma birlikte yaşama arzusu bölünmemiş mirası devam ettirme. Şimdide olan unsur öznel faktörü işaret eder. "Ulus

her gün yapılan bir referandumdur”, der Ernest Renan (1946). Milliyetçilik, popüler ve sıradan olanı kullanarak bir “biz” veya “biz” duygusu yaratır (Billig, 1995; Edensor, 2002). Billig, milliyetçiliğin çağdaş yeniden üretimi pratiğini tartışırken, ulusluğa devlet merkezli bir bakış açısı getirir. Bilig, “biz” milliyetçiliğini tutkulu bayrak sallamak olarak görse de bu bayrağın sallanmasını sorgular. Örneğin, basit çıkartmaların bayraktan daha fazla etkili olduğunu söyler. Milliyetçiliği sosyal mühendislikten farklı bir süreç olarak görür ve gündeme getirir. Tutku arz eden hamaset söylemlerinin değil, biz-sen-onlar söylemleri daha etkindir. Banal milliyetçilik, gündelik milliyetçiliğin de kendisini göstermesine vesile olmuştur. Söylemin kaynağına odaklanılır. Gazete sütunlarının milli kimliği nasıl ürettiğini inceler. Bilig, kitleyi homojen ve edilgen tahayyül etmiştir. Gündelik milliyetçilik, mesajın alıcılığını doğrudan doğruya konu edinir.

Popüler kültürün biçimleri ve uygulamaları, millet kavramını insanların günlük yaşamlarının ayrılmaz bir parçası haline getirir (Edensor, 2002). Yerel televizyon, diğer kitle iletişim araçlarıyla birlikte, ulusluğun yeniden üretilmesinde önemli bir rol oynar. Edensor'a göre televizyon ortak bir alan yaratır ve ortak bir ulus olma duygusu yaratır. Bourdieu, kültürün tanınma, meşruiyet, hakimiyet ve prestij için bir savaş alanı olduğunu savunur. Televizyon toplumdaki güç grupları tarafından sahiplenildiği ve yönetildiği için onların hegemonyasını pekiştirir ve sınırları hareketsizleştirir (Bourdieu, 1983, 1984). Diğer akademisyenler, kimlik mücadelesi zamanlarında bireylerin ve grupların kimliğini şekillendirmede televizyonun önemli rolüne işaret etmişlerdir (Lewis, Inthorn ve Wahl-Jorgensen, 2005). Televizyonun (özellikle devlete ait ana kanalların) bu etkisi ulusal gurur duygusunu da sürdürmektedir. Ayrıca Türk-Osmanlı değerlerini destekleyen, hatırlatan ve bunları bir korumaya çalışan Türkiye bağlamında da geçerlidir. Bu, özellikle kriz zamanlarında ve ulusal bayramlarda, anma günlerinde televizyon yayınlarında fark edilir. Örneğin Fiske (1987), yerel televizyonun yalnızca statükoyu korumak için hareket ettiğini varsaymanın yanlış olacağını iddia etti. Ona göre popüler televizyon

metinleri düz ve tek boyutlu değildir. Çoğu durumda, bunlar açıktır ve çoklu anlamlara sahiptirler, egemen hegemonik duruşun, hegemonik kodları altüst eden bir karşıt okumada veya hegemonik ve yıkıcı konumları birleştiren çok anlamlı bir okuma yoluyla çeşitli şekillerde deşifre edilmesini sağlarlar. Bu nedenle, televizyonda yayınlanan içerik sözde rızaya dayalı olsa da, birçok durumda, hegemonik duruşları alt üst eden yeni veya ikili kodlamaları da içerir. Bu ortamda kimin neyi hatırlayacağı ve hatırlanacakların hangi televizyon kanalında yer bulacağı ve sonuç olarak en çok hangisinin izlendiği, toplumsal belleğin çatışma alanı olduğunu gösteren en önemli özelliktir (Kaya, 2011: 103). İktidarların ideolojilerini bireyler, gruplar üzerinde dayatmalarıyla birlikte enformasyon araçlarının gündem belirleme ve bireyleri etkileme noktasında kullanılması sıklaşmaya başlamıştır. Birçok siyasi figür, özellikle kitle iletişim araçlarını kullanarak hem kitleleri etkileri altına almayı amaçlamışlar hem de fikirlerinin toplum tarafından uygulanabilir olması için çaba göstermişlerdir. Bu açıdan KİA'ların kullanılması çeşitli dizi ve sinema filmlerinde de açıkça ele alınmıştır. Gündem belirleme kuramının tanımı kapsamında gerçekleşen toplumsal dönüşümlerin net bir şekilde aktarıldığı Teşkilat dizisi bu bağlamda gündem belirleme kuramının televizyonu kullanılarak halk üzerinde ne tür etkiler oluşturduğuna yönelik gerçekçi bir örnek teşkil etmektedir.

Medya, özellikle televizyon, kitlelere ulaşmada, yönlendirmede ve fikir oluşturmada son derece önemli bir araçtır. Dördüncü kuvvet sayılan medyanın bu gücünün propaganda olarak kullanımı yüzyıllar öncesine kadar dayanır. Televizyon, dünya genelinde olduğu kadar Türk toplumunda da merkezi ve oldukça görünür bir rol oynamaktadır. Bu yüzden de çok sayıda akademisyenin televizyonu tüm yönleriyle ve çok çeşitli perspektiflerden incelemesi şaşırtıcı değildir. Televizyon, gündelik hayat deneyimlerinin bir parçası olmakla birlikte, yaşamın anlamlandırılmasında, duygu ve düşüncelerin, önceliklerin, yaşam tarzlarının şekillendirilmesinde yol gösterici iletiler yollayan bir araçtır. Lippmann kitle iletişim araçlarının, gerçek dünyayı

çarpıtarak yansıttıklarını; bu çarpık aksın da insanların "kafalarındaki düşünceleri" meydana getirdiğini söyler (Lippmann, 2020). İlkel toplumlardaki "ritüellerin" ve "mitlerin" yaptığı şeyleri modern toplumlarda televizyon yapmakta ve bugünkü toplumlarda yepyeni fikirlerin üretilmesine öncülük etmektedir (Kaplan, 1991: 79). Televizyonda siyasal reklamcılığın ilk uygulaması 1950 yılında ABD'de New York valilik seçimleri sırasında Cumhuriyetçi aday Thomas Dewey tarafından kullanılmıştır. Bir televizyon programında programın sunucusu Happy Felton caddeden geçenlere Dewey hakkında sorular sormuş Dewey ise bu soruları stüdyodaki monitörden izleyerek yanıtlamıştır. Aslında Dewey soru soranları bir gün önceden seçmiştir (Özkan, 2004: 22). Türkiye’de televizyon kanallarından yapılan ya da gazetelerden yapılan propagandalar elbette yeni değildir. 1954 seçimlerinde Demokrat Parti devletin radyosunu muhalefete kapatarak kendi propaganda amacı olarak kullanmıştır (Aksoy, 1960). Adnan Menderes’ten bugüne uzanan bu “gelenek” toplumu da etkileyerek günümüze kadar uzanır. Yani, Türkiye Cumhuriyeti devletin resmi yayın organı olması hasebiyle TRT kurulduğundan bu yana devlet iktidarının propaganda merkezi olarak faaliyet gösterdiği söylenebilir.

Teşkilat Dizisinin Konusu:

Bu çalışmada, son iki senede milliyetçiliğin yeniden üretimine destek veren televizyon Teşkilat dizisi incelenmiştir. TRT’de yayınlanan Teşkilat isimli dizi milliyetçilik kuramları çerçevesinde içerik analizine tabi tutulmuştur. Teşkilat dizisi Milli İstihbarat Teşkilatı’nda çalışan bir grup insanın yaşamına odaklanmıştır. Dizi kendi tanıtımında kendisini şöyle tanıtmaktadır: “ülkesi için kendi hayatlarından vazgeçip kalabalıkların içinde görünmez olmaları gereken bir görevi kabul ederek, "yer altına" inen yedi vatan sevdalısının hikâyesi”. Bu timin amacı, SİHA mühendislerine yapılan saldırının arka planında bulunan güçleri tespit etmek ve yok etmektir. Çeşitli operasyonlarla dünyadaki bütün ülkelerde faaliyet gösteren Şirket adlı “terör örgütü”ne karşı mücadele etmektedirler. Dizideki anlatıma göre “Şirket” adında

“karanlık” bu konseyin Orta Doğu ve Akdeniz üzerinde planları bulunmaktadır ve aynı zamanda Türkiye’yi “karıştırmak için bir takım kirli oyunlar” düzenlenmektedir. Şirket, izleyiciye hata yapan ya da işinde başarısız olanları infaz ederek göreve yeni kişileri getirmekten de çekinmeyen soğukkanlı bir yapı olarak sunulmaktadır. Teşkilat dizisi, Almanya’da 1993 yılında Neo-Nazilerin daha çocukken ailesini katlettiği Serdar’ın MİT başkanı Mete Bey’le tanışmasıyla başlar. Mete Bey, Serdar’a artık Türkiye Cumhuriyeti devletinin himayesinde olduğunu ve ailesini öldürenleri bulacağına dair söz verir. Bu konuda dizide geçen replik şöyledir: “Artık anan da baban da Türkiye Cumhuriyeti devleti”. Daha önce de yine aynı konuda, TRT 1’de Milat ve Kızılelma isimli diziler yayınlanmıştı. Fakat bu kez hem ülkede yaşanan gelişmeler hem de elde edilen “başarıların” Teşkilat dizinde birlikte sunulması bu diziyi diğerlerinden ayırmıştır. Fakat bu diziyi esas olarak diğer dizilerden ayıran şey ise Milli İstihbarat Teşkilatı’nın diziyi hem bilgi olarak hem de mekân olarak desteklemesidir. Teşkilat, İHA ve SİHA’lar başta olmak üzere gerçek hayattan birçok olayı ve operasyonu ekranlara taşımaktadır. Dizinin bir sonraki giriş sahnesi ise Suriye’deki terör unsurlarına düzenlenen bir operasyondur. Bu sahnenin sonundaysa o terör unsurlarının, Karlıova’da bir öğretmeni öldürdüğü ve öldürülen bu öğretmenin intikamının alındığını izleyicilere aktarır. Dizi hem izler kitleyi hedeflemek açısından hem de propaganda aracı olarak kendini var etmek ve coşkuyla izletmek zorundadır. Bu sebepten de özellikle diğer istihbarat ve polisiye dizilerinden farklı olma amacı taşımaktadır. Bu yüzden dizinin ilk bölümü çok önemlidir. İzleyici üzerinde olumlu bir etki bırakmak zorundadır. Dizi referanslar açısından ilk bölümde çok yoğundur. Örneğin, 2006’dan bu yana ASELSAN’da çalışan mühendislerin “şüpheli” ölümleri dizide de işlenmiştir ki dizinin açılışı da böyle olmuştur. Dizinin ilk bölümünde Türkiye’nin yerli ve milli silahlarını üreten mühendislerine yönelik saldırı düzenlenmiştir. Saldırı “Silahlı İnsansız Hava Araçları” (SİHA)’nın üretildiği merkeze yönelik gerçekleşmiştir. Saldırının ana hedefi ise yerli SİHA’ların mühendislerini öldürerek güvenlik protokollerini ele geçirmektir.

Saldırganlar ilk saldırıda istediklerini başarır ve başmühendisi öldürür. Daha sonra dizi bu kurgu üzerinden devam eder.

Niteliksel içerik analizi, sosyal gerçeğin betimlenmesi ve açıklanması sürecinde önemli bir rol oynar. “Nitel araştırma insanların yaşam tarzlarını, öykülerini, davranışlarını, örgütsel yapıları ve toplumsal değişmeyi anlamaya dönük bilgi üretme süreçlerinden biridir” (Shannon, Hsieh, 2005). Nitel araştırmanın bir diğer temel özelliği ise, bilginin inşa edilmesi sürecinde izlediği yoldur. İçerik analizi, nitel veri analiz çeşitleri arasında en fazla kullanılan metodolojilerden biridir. İçerik analizi genellikle yazılı ve görsel verilerin analiz edilmesinde kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemde tündengelimci bir yol izlenir. Bu çalışmada da Teşkilat dizisinin televizyon yayınları ve internete yüklenen bölüm videoları izlenerek görsel bir analiz yapılmıştır.

Geçmişten bugüne çoğunlukla siyasi iktidarların söylemi yerli ve milli olmak üzerine kurulmuştur. Dönemin iktidarlari tarafından yaratılan tarihsel kurgular, milliyetçi tavırlar, hakim olan ideoloji söylemlere, içeriklere yansıtılır. Teşkilat dizisi de diğer TRT dizileri gibi milliyetçi öğeler barındıran, zaman zaman tarihsel kurguyu kendi çizdikleri tahayyül etrafında gösteren bir senaryo sunar. Bu yüzden bu çalışmada niteliksel içerik analizi yapılarak mevcut iktidarın kendi ideolojisi doğrultusunda devlet kanalını nasıl aracı olarak kullandığını analiz edilmiştir. Böylelikle toplumda büyük ilgi gören dizinin, ideolojik bir PR içermesi incelemenin odağında olacaktır.

Dizinin ilk bölümünden bu yana Baykar üretimi olan SİHA ve İHA’ların vurgusu çok fazla yapılmaktadır. Dizide başrol olarak yer alan teşkilat üyelerinin hayatını İHA ve SİHA’lar birçok defa kurtarmıştır. Baykar Savunma şirketinin sahibi Selçuk Bayraktar’dır. Türkiye’nin ilk yerli S/İHA Sistemleri’nin mimarı olan Selçuk Bayraktar’a ve S/İHA’lara dizide çok fazla referans vardır. Bayraktar, TB2 SİHA’ların Karabağ’ın Ermenistan işgalinden kurtulmasına sunduğu katkı nedeniyle 2021’de Azerbaycan Cumhuriyeti Karabağ Nişanı’na layık görülmüştür.

Kendisi aynı zamanda Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın kızı Sümeyye ile evlidir. Türkiye S/İHA'ları kendi sınır ötesi operasyonları ve Karabağ Savaşı dışında, 2022 Ukrayna-Rusya savaşında da Ukrayna'ya vermiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan da her fırsatta Türkiye'nin S/İHA üretiminde dünyada ilk üçte olduğu vurgusunu yaparak halka güçlü ve yerli bir Türkiye mesajını vermektedir. Bu dizi de bunun için oldukça verimli bir arazidir. Bunlar ışığında dizideki S/İHA'ların bolca tanıtımı yapılması hem kendi iktidarlarının propagandasıdır hem de izleyicilere çok güçlüyüz imajı vermektir. Örneğin, dizinin ilk bölümünde SİHA'lar, dizideki MİT personelinin hayatını kurtarır ve bu kurtarma sahnesinde SİHA'ların harikulade bir şekilde tanıtımı yapılır. Bir başka örnek ise, dizinin yedinci bölümünde dizideki MİT personeli düşman unsurlar tarafından ele geçirilmiştir. Ve son anda yetişen SİHA/İHA sayesinde hayatları kurtulur.

Dizide tanıtımı yapılan bir diğer savunma aracı olan Nural Makine üretimi Ejder Yalçın'dır. Ejder Yalçın Türkiye'nin sınır ötesi operasyonlarda çok fazla kullandığı bir zırhlı personel taşıyıcıdır. Dizinin onuncu bölümünde MİT personeli yine “teröristler” tarafından köşeye sıkıştırılmıştır. Tam bu sırada Jandarma Komando Özel Asayiş Komutanlığı (Kağanlar) unsurları desteğe gelir ve üzerlerinde Millî Savunma Bakanlığı üretimi kamuflaj, ellerinde Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK) üretimi silahlar bulunan keskin nişancılar Nurol Makina üretimi Ejder Yalçın'dan iner. Bu sahnede ise kamera zırhlı araca odaklıdır. Ejder Yalçın üç açıdan farklı farklı çekilerek izleyiciye sunulur. Bu sahnenin hemen ardından ASELSAN üretimi olan Koral isimli helikopter ekrana gelir ve askeri personel halattan inerek dizideki MİT personeline desteğe gider. Dizinin 22. bölümünde ise teşkilat ekibi “Mossad” ajanı olarak tanıttıkları kişiyi ele geçirirler ve Ejder Yalçın'a bindirip olay yerinden uzaklaşırlar.

HAVELSAN'ın üretimi olan Barkan ve Bahalar da dizide tanıtımı yapılan bir diğer savunma sanayi ürünüdür. Havelsan, 1982 yılında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yazılım mühendisliği alanındaki ihtiyaçlarının karşılaması için kurulmuş bir şirkettir.

Savunma sanayide öncü olan bu şirketin dizinin 45. bölümünde yer alan Barkan ve Baha isimli araçları da yine insansız araçlardan biridir. Barkan insansız kara aracı iken Baha insansız hava aracıdır. Barkan ve Baha diğer savunma sanayi araçlarından farklı bir şekilde dizide yer almıştır. Şöyle ki dizide HAVELSAN'ın binası etraflıca gösterilmiş ve HAVELSAN yazısına odaklanılmıştır. Daha sonra şirketin iç kısmına geçilerek Barkan'ın özellikleri detaylı bir şekilde tanıtılmıştır. Aynı şekilde bu tanıtım insansız hava aracı olan Baha için de yapılmıştır. Kamera o sıra 360 derece dönerek bu araçları izleyiciye göstermiştir. Diziden kesitler koyan Teşkilat dizisinin Youtube hesabı bu araçların tanıtımının yapıldığı sahne de yüklenmiştir. Bu videonun altına yapılan yorumlar şu şekildedir: “Savunma sanayiimizi engellemeye çalışanlar eskiden de oldu bence şu an bile olmaya devam ediyor.”, “Eskiden böyle savunma sanayimiz hakkında bilgi edinmeye çalışırken çok zorlanıyordum. Şimdi ise filmlere ve dizilere koyuyorlar.”, “insallah otomobillerimizde TOOG'u da göreceğiz dizilerimizde”.

Dizinin onuncu bölümünde ROKETSAN üretimi Mini Akıllı Mühimmat MAM-L füzeleri yine dizideki istihbarat personelini zor durumdan kurtarır. ROKETSAN, ulusal roket ve füze araştırma ve üretim programlarını destekleyen savunma sanayisi şirkettir. Bu sahnede SIHA'lardan atılan füzeler yakın plan çekilerek şölensel bir gösteri sergilenmiştir. Ayrıca aynı bölümde önemli kurumlardan olan ASELSAN'ın üretimi olan Koral'ın da tanıtımı yapılmıştır. Koral, mobil elektronik hava sistemidir. Elektronik sinyal karıştırıcıdır, sınır hattı müdafaasını korumada etkili bir harp sistemidir. Özellikle Barış Pınarı ve daha sonra düzenlenen tüm operasyonlarda kullanılmıştır. Dizide istihbarat personeli askeri üstedir ve oradaki personele “Koral'ı biliyoruz hava savunma sistemi tam olarak işlevi ne işe yarar” diye sorar. Askeri personel de cihazı gösterip detaylıca anlatmaya başlar. Teknik detaylar ile izleyicinin kafasını karıştırmamak adına da başka bir MİT mensubu “yani düşman radarlarını kör ediyor” diyerek tanıtıma basit bir açıklık getiriyor.

Halkla ilişkiler ve propaganda Ekim Devrimi ve 1929 Ekonomik Bunalımı'yla birlikte önem kazanmışlardır. Her ikisi de kitlesel fikir ya da mal üretimi kökenli olup başlangıçta iki ayrı şeyken zaman içinde birbirine meyletmiş olan iki kitlesel dil yetisidirler. Propaganda aşamalarını izleyerek oldukça uzun sayılabilecek bir süre sonunda propagandanın nasıl her şeyi birbirine dönüştürebilen yani her şeyi yüzeyselleştirebilen, her şeyi reklam malzemesi hâline getirebilen, mutlak bir kombinezonlar düzenine dönüşmüş olduğunu çözebiliriz. Televizyon, toplumsal zihniyetin ve politik söylemlerin oluşması ve dönüşmesinde en etkili kitle iletişim araçlarından biridir. Film, dizi anlatılarını toplum bilimden soyutlamak imkânsızdır. Ekranda izleyicilere sunulan görüntülerin bir anlam okyanusunda değerlendirilebilmesi için sinematografik ya da göstergebilimsel bilgiye ihtiyaç vardır. Bu teorik kavramlar doğrultusunda bu çalışmada ele alınan dizinin niteliksel içerik analizi Türk izleyicisine ve hatta Türk dizilerini takip eden artan sayıdaki yabancı izleyiciye bu dizi yoluyla politik bir söylemin propagandasının yapıldığını göstermektedir. Teşkilat dizisinde genel olarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, kolluk kuvvetleri olan askeri ve polisinin ve de istihbarat ajanı olan MİT'in ne kadar güçlü olduğuna dair bir söylemi türetilmektedir. Dizide sunulan SİHA/İHA'ların kullanımına dair çatışma sahneleri son yıllarda olan sınır ötesi operasyonların birer izdüşümü niteliğindedir. Bu anlamada izleyici yorumlarına bakıldığında, dizideki olayların gerçekliğinin izleyici tarafından sorgulanmadığı ve sanki gerçekmiş, dizide yayınlandığı şekliyle tıpatıp aynıları yaşanıyormuş gibi algılanmaktadır. Baudrillard medya tarafından çarpıtılan gerçeklik nedeniyle gerçeklik duygumuzu yitirdiğimizi ve imgelerin gerçekliğin yerini aldığını söylerve buna dayanarak şu keskin cümleyi kurar: “Körfez Savaşı aslında yaşanmadı”. “İletişim araçları toplumsallaşmayı sağlamaya yönelik araçlar değil, toplumsalın kitleler içinde için için kaynamasını / erimesini sağlayan araçlardır” (Baudrillard, 2011: 121). Dizide devletin ve devletin araçlarının propagandası çok açıktır. Ayrıca bir düşman yaratarak nefret söylemi oluşturma, milliyetçi söylemi kullanarak iktidarda olma,

hegemonyayı güçlü kılma, mağduriyet adı altında kendi egemen konumunu güçlendirme amacı vardır. Özellikle Teşkilat dizisindeki SİHA/İHA ve MİT'in herkesi yenebileceği vurgusu bunu göstermektedir. Mevcut konjonktürde SİHA yerel ve vatani bir şeydir. Ve dizide de SİHA AKP'yi ve icraatlarını temsil ederken aynı zamanda derinden gelen savaşçı, güçlü, yıkılmaz bir Türk'ü de simgelemektedir. Şöyle ki AKP'yi desteklemeyen birine bile hitap etmektedir. Vatan için önemlidir. Çünkü “dışardaki” düşmanlara korku salar. Ve yerli bir üretim olması hem ulusal hem de uluslararası anlamda prestijlidir. Tüm bunlara bakıldığında iktidara muhalif ama vatansever biri için bile dizideki SİHA vurgusu milliyetçi hislere tercüman olur. Bütün bunlara bakıldığında ideolojik ve siyasal iktidarların televizyonda üretilenler ile kültürel bir hegemonya kurmaya çalışması ve bunlar üzerinden halkı dönüştürme çalışmaları gözlenmiştir.

Sonuç olarak izleyiciye Türkiye'nin ne kadar güçlü olduğu, hiçbir düşmanın Türkiye'yi alt edemeyeceği mesajı verilir. Teşkilat dizisi milliyetçi coşkuyu sürdürmenin yanı sıra silahlı kuvvetlere ait araçları göstererek kahramanlık öyküleri yaratmaya çalışır. Diziyi izleyen kitle bu epik anlatı ve tarihsel bağlar ile hem gurur duyar hem de bunu bir eğlence aracı gibi görerek izler. Domenach'ın büyütme ve bozma kuralının bu dizide vücut bulduğunu net olarak görülmektedir. Domenach, propaganda modellemesi yaparken büyütme ve bozmadan bahseder burada anlattığı şey, iletilmek istenen her türlü mesajın büyütülmesi, abartılması ve şişirilmesidir (Domenach: 2003, 60-61). Teşkilat dizisinde de her çatışma sahnesi gerçeklerden kopuk işlenmektedir. Tanıtılan savunma sanayi araçlarının son dakikada yetişmeleri ya da bu araçların çok güçlü olmaları ve bütün “düşman” unsurları alt etmesi büyütme kuralının sık sık işlendiği gösterir. Seyirciye verilen mesaj ise şu şekilde özetlenebilir: Türkiye'nin ürettiği araçlar ya da yetiştirdiği personel çok kuvvetlidir ve kahramandır. Dizide Türk savunma sanayisinin tanıtımının yapılması AKP hükümetinin bir halkla ilişkiler kampanyası olarak değerlendirilebilir, bu açıdan dizinin amacının

hükümetin iktidarını milliyetçi, vatansever, güçlü bir devlet yönetimi şeklinde konumlandırmak olduğu düşünülmektedir.

Hükümetin böyle bir PR stratejisi kullanmasının ardında, Covid pandemisi sonrasında Türkiye ve dünyada gelişen ekonomik darboğaza rağmen ülkede artan silah üretimi ve silaha sanayiine yönelik finansal ve siyasal yatırımın fazla olması konusundaki siyasal muhalefete karşı kamuoyu oluşturup vatandaşı ikna etmesi gerekliliği olarak açıklanabilir.

Dizideki söylemler veya tekrar eden anlatılar yoluyla AKP hükümetinin ve onun desteklediği silah sanayiinin tanıtımı ve de vatandaş nezdindeki kabulü sağlanmaya çalışılmakta ve dizi bir kamu diplomasisi aracı olarak kullanılmaktadır.

KAYNAKÇA

Aksoy, M. (1960). Partizan Radyo ve DP,.Ankara: Forum Yayınları Seri:1.

Althusser, L. (2016). İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları. İthaki Yayınları

Aslan, P. (2020). Yumuşak Güç Kamu Diplomasisi ve Popüler Kültür: Türk Televizyon Dizileri Üzerinden Bir İnceleme. Nobel Bilimsel Eserler.

Baudrillard, J. (2011). Simülakrlar ve Simülasyon. Doğu Batı Yayınları

Bora, T. ve Onaran, B. (2003). Nostalji ve Muhafazakarlık Mazi Cenneti. Cilt:5. Sayfa: 235-260. İletişim.

Cankaya, Ö. (2003). Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi: TRT, 1927-2000. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Domenach, J.M. (2003). Politika ve Propaganda. Varlık Yayınları.

Edensor, T.(2002). National Identity, Popular Culture and Everyday Life. Routledge

Gambetti, Z. (2009). İktidarın Dönüşen Çehresi: Neoliberalizm, Şiddet Ve Kurumsal Siyasetin Tasfiyesi. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (40), 143-164.

Kaplan, Y. (1991). Enformasyon Devrimi Efsanesi. Rey Yayınları

Kaya, Ş. (2011). Televizyon, Tarih ve Toplumsal Bellek. Sosyoloji Dergisi. Sayı: 25, s. 103-123.

Lewis, J. (2005). Inthorn; Jorgensen, itizens or Consumers: What the Media Tell us about Political Participation. Open University Press; 1st edition.

Lippmann, W. (2020). Kamuoyu. Kabalcı Yayınevi

Medin, B., Koyuncu, S. (2017). Cinema As A Soft Power Instrument: Hollywood Cinema Case. International Journal of Social Sciences and Education Research, Cilt:3, Sayı:3.

Özkan, N. (2004). Seçim Kazandıran Kampanyalar. MediaCat. İstanbul

Renan, E. (1946). Millet Nedir?. (İshan, Z. Çev. Ed.). Sakarya Basımevi, Ankara

Richard, T. (1979). Film Propaganda. Soviet Russian and Nazi Germany. London: Croom Helm.

Shannon, S. Hsieh, H-F. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. Qualitative Health Research. Cilt: 15, Sayı: 9.

BÖLÜM II

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Uyum Süreci ve Kürtçe Televizyon Yayıncılığı

Gönül AKPINAR¹

Giriş

Avrupa Birliği'nin görsel medyaya ilişkin düzenlemeleri 1980'li yıllarda “ortak bir Avrupa kültürü yaratmak” idealiyle başlamıştır. Ancak bu ideal gerçekleştirilememiş ve hedef; “Avrupa'nın kültürel farklılıklarının üretilen programlarda yansıtılması” şeklinde güncellenmiştir. 1 Mart 1998'de yürürlüğe giren “Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Sözleşmesi”nin “Medya” başlıklı 11. Maddesi ile “azınlık dillerinde yayın yapılması için kitle iletişim araçlarının kurulması ve maddi olarak desteklenmesi gerektiği”nin altı çizilmiştir. 2010 yılında kabul edilen “Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Yönergesi” temel hak ve özgürlüklere yapılan vurguyu daha da arttırmıştır.

¹Öğretim Görevlisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Türkiye-AB ilişkileri, Türkiye'nin 1959 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'na yaptığı ortaklık başvurusu ile başlamıştır. 1999 yılında aday ülke kabul edilen Türkiye, 2005 yılında Avrupa Birliği ile tam üyelik müzakerelerine başlamıştır. Süreç içerisinde AB, Türkiye'deki gelişme ve eksiklikleri değerlendirdiği ilerleme raporlarında, “farklı dil ve lehçelerde yayıncılık” konularına sık sık atıfta bulunmuştur. Türkiye; AB'nin taleplerini göz önünde bulundurarak farklı dil ve lehçelerde yayıncılık konularında mevzuat değişiklikleri yapmış, 2004'te Radyo 1 ve TRT 3'te Kurmançî dilinde yayınlar başlamıştır. 1 Ocak 2009'da, TRT Şeş (6), Kürtçe dilinde yayın yapan ilk devlet televizyonu olarak yayın hayatına başlamıştır.

Çalışmada, Türkiye'nin AB üyelik süreci ve AB'nin “farklı dil ve lehçelerde yayıncılık” talebi çerçevesinde gerçekleştirdiği düzenlemeler ele alınacaktır. Bu düzenlemeler kapsamında TRT Şeş ile başlayan Kürtçe televizyon kanallarının gelişim süreçleri ve içerik değişimleri betimsel analiz yöntemiyle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Türkiye'nin Avrupa Birliği Üyelik Süreci

Avrupa ülkeleri arasında birlik kurma fikri, farklı bilim dallarıyla ilgilenen bilim adamları tarafından 14. yüzyılda ortaya atılmıştır. Ancak bu düşüncenin olgunlaşması 2. Dünya Savaşı sonrasına kadar devam etmiştir. 2. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan ekonomik çöküntüler ve dünyada barışın sağlanması talepleri Avrupa ülkelerini iş birliği yapmaya mecbur bırakmıştır (Akçeken, 2003). 1948 yılında 16 Avrupa ülkesinin katılımıyla Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı kurulmuş, bu teşkilat Marshall yardımlarının dağıtımında işbirliği gibi ekonomik çalışmalar yürütmüştür (Sander, 1994). Avrupa ülkelerinde insan haklarını korumak ve demokrasiyi sağlamak amacıyla 1949 yılında uluslararası etkiye sahip bir örgüt olarak Avrupa Konseyi kurulmuştur (www.ikv.org.tr). Avrupa konseyi ekonomik iş birliğinin yanında, üye ülkelerin sosyal gelişimlerini desteklemek,

ortak miras vurgusu ile kültürel birlik sağlamak amaçlarını da taşımaktadır (Medefind, 1975).

1951 yılında Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman'ın önerisi üzerine, savaş sanayisinde temel kaynaklardan olan kömür ve çeliğin, üretim ve kullanımını uluslar üstü bir yönetime devretmek amacıyla Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu-AKÇT kurulmuştur. Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda'nın bırakılmasını önermiştir. Schuman Planı olarak bilinen bu planı Almanya'nın kabul etmesinden sonra İtalya, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda AKÇT'nin kurucu üye ülkeleri olmuşlardır (Vincenzi & Fairhurst, 2002). AKÇT kurucu üyesi olan altı devlet, kömür ve çelik dışındaki sektörlerde de ekonomik iş birliği amacıyla, 1957'de Roma Antlaşması'nı imzalayarak Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kurdu. AET'nin amacı, malların, işgücünün, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaştığı bir ortak pazarın kurulması ve en nihayetinde siyasi bütünlüğe gidilmesiydi (<https://www.ab.gov.tr>).

AKÇT 1961 yılına kadar 6 üye ülke ile çalışmalarına devam etmiştir. 1961 yılında İngiltere, İrlanda ve Danimarka üyelik talebinde bulunmuş ancak Fransa; İngiltere'nin ekonomik sıkıntılar yaşadığı, ABD'ye askeri ve diplomatik açıdan bağımlı olduğu gerekçesiyle İngiltere'nin üyeliğine karşı çıkmıştır (<https://www.ab.gov.tr>). Reddedilen ülkelerden İngiltere, 1967 yılında yeniden birliğe başvurmuş ve 1969 yılında İngiltere ile görüşmelere başlanmıştır. Ardından Danimarka, İrlanda Cumhuriyeti ve Norveç tam üyelik için başvurmuşlardır. 1973 yılından itibaren İngiltere, İrlanda Cumhuriyeti ve Danimarka Topluluğa kabul edilmişler, Norveç ise yaptığı halk oylaması ile Topluluğa katılmayı kendisi reddetmiştir. 1992 yılında Maastricht'te imzalanan ve 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Birliği Antlaşması ile "Avrupa Birliği" kavramı kullanılmaya başlamıştır (Özcan, 1999). Maastricht Antlaşması ile üç sütunlu Avrupa Birliği yapısı oluşturuldu. Bu yapının ilk sütununu Avrupa Toplulukları (AKÇT, AET ve EURATOM), ikinci sütununu "Ortak Dışişleri Güvenlik Politikası", üçüncü sütununu ise "Adalet ve İçişleri"

oluşturuyordu.2020 yılı itibariyle Avrupa Birliği'ne üye 27 ülke bulunmaktadır (www.ab.gov.tr).

Özgürlük ve demokrasi çerçevesinde üye ülkelerde insan haklarına saygıyı ve hukukun üstünlüğünü hâkim kılmayı amaçlayan Avrupa Birliği; barış, birlik, eşitlik, özgürlük, güvenlik ve dayanışma temelleri üzerine kurulmuştur (www.ihd.org.tr). Ekonomik alanda güçlü bir Avrupa yaratmak amacıyla kurulan Avrupa Birliği, tüm etkinliklerinde güçlü bir Avrupa pazarı oluşturmayı hedeflemektedir (Yıldız, 2006).

Hukuki alanda Avrupa Birliği kararları üye devletler için bağlayıcı nitelik taşımaktadır. Üye devletlerin aldıkları kararlar, Birliğin kararları ile uyumlu olmak durumundadır. Uyumsuzluk olması durumunda Avrupa Birliği kararları üstün tutulmaktadır. Avrupa Birliği hukuku, yargı yetkisi bakımından Avrupa Birliği'ne üye olan tüm devletleri kapsayan geniş bir yargı alanına sahiptir (Özcan 1999).

1959 yılında Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na ortak üyelik başvurusu yapması ile Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri başlamıştır. 12 Eylül 1963 tarihinde imzalana Ankara Antlaşması ile Türkiye'nin AET üyeliği gerçekleşmiştir. 1970 – 1980 yılları arasında yaşanan siyasi ve ekonomik problemler ve askeri darbe nedeniyle Türkiye – AB ilişkisi uzun süre kesintiye uğramıştır (Karluk, 2003).14 Nisan 1987'de Türkiye Avrupa Birliği'ne tam üyelik için başvuruda bulunmuştur. Başvuru 1989 yılında topluluğun iç bütünleşmesini sağlamadan yeni üye kabul edemeyeceği gerekçesiyle reddedilmiştir.1 Ocak 1996 tarihinde Türkiye – AB arasındaki gümrük birliği yürürlüğe girmiştir (www.ab.gov.tr). 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye, Avrupa Birliği'ne aday ülke olarak kabul edilmiştir. Türk hukuk sisteminin, ekonomik ve sosyal yaşamı da kapsayacak biçimde, tüm alanlarda AB hukukuna uyumlu hale getirilmesi süreci yeniden tanımlanmıştır (Tursun, 2004).

Türkiye; Avrupa Birliği'ne katılım müzakerelerine 3 Ekim 2005 tarihinde başlamıştır.Katılım Müzakereleri sürecinde bugüne

16 fasıl müzakerelere açılmıştır., 17 Mayıs 2012 tarihinde Türkiye ile AB arasında önemli konularda işbirliği sağlanması ve talep edilen kriterlerin en kısa sürede yerine getirilmesi amacıyla dönemin AB Bakanı ve Baş müzakereci Egemen Bağış ile Avrupa Komisyonu’nun Genişleme ve Komşuluk Politikasından Sorumlu Üyesi Stefan Füle tarafından Pozitif Gündem süreci başlatılmıştır., 2014 yılında Ştefan Füle’nin yerine Johannes Hahn’ın göreve gelmesiyle Pozitif Gündem çalışmaları sona ermiştir (www.ab.gov.tr).

Avrupa Birliği Kültür Politikası ve Medya

Avrupa Birliği kuruluş aşamasında ekonomik kaygılarla ortaya çıkmış olsa da sadece ekonomik bir güç birliği değildir. Ekonomik iş birliğinin yanında; kültürel akrabalığı bulunan farklı dil, kültür, zevk ve değer yargılarına sahip ülkelerin birleşimiyle oluşmuş kültürel bir birliktir. Tarihsel kökleri Roma ve Antik Yunan uygarlıklarına dayanan Avrupa ülkeleri arasında ortak bir kültür oluşturmayı amaçlamaktadır (Açıkgöz, 2004).

Avrupa Birliği’nin ortak kültür oluşturma çabasının altında yatan üç temel etken vardır. Ekonomik birlik amacıyla kurulmuş olan Avrupa Birliği; birlik ruhunun sadece ekonomik iş birlikleriyle sağlanamayacağını fark etmiştir. Üye devletler arasında ortaklık ruhu oluşturmak için, siyasi ve kültürel iş birliğine doğru yönelmiştir. AB’nin oluşturulmasının temelindeki felsefenin ekonomik güç birliğinden ziyade, kültür ve din akrabalığı olmasının daha etkili olacağı kavranmıştır. Amerikan kültür emperyalizmi ile mücadele edebilmek için güçlü bir Avrupa kültür pazarı oluşturulması gerekmektedir (Tekinalp, 2003).

1980’li yıllarda görsel – işitsel pazardaki ABD tekeli kırma amacıyla başlatılan çalışmalar, kültürel amaçları da içine almıştır (Özel, 2009). Avrupa Birliği’nin siyasal bütünleşme idealine ulaşabilmesi için kültürel alanda etkinliğin sağlanabilmesi ve görsel- işitsel politikaların ideallere uygunluğu ile uygulanabilirliği büyük öneme sahiptir. Neredeyse her evde bulunan televizyon, sosyo-

kültürel öğelerin aktarılmasında etkili bir role sahiptir. Bu durumun bilincinde olan Avrupa Komisyonu da ortak bir Avrupa kültürü oluşturma sürecinde, televizyon yayınlarının önemine vurgu yapmaktadır (Morley & Robins, 1997). Gündelik yaşamın bir parçası haline gelen televizyon; bireylerin toplumsallaşma ve kimlik oluşturma süreçlerinde önemli bir sosyalizasyon aracıdır (İmançer, 2003). 2000 yılı Lizbon Zirvesi'nde, 2010 yılına kadar dünyanın en büyük bilgi ekonomisi olmayı hedef olarak belirleyen Avrupa Birliği; görsel-işitsel pazarı Avrupalı üreticiler lehine düzenlemek için politikalar geliştirmeye başlamıştır (Çapanoğlu, 2004).

Görsel – işitsel politikalar başlangıçta ekonomik amaçlara yönelik düzenlemeler şeklinde ortaya çıkmıştır. Uydu ve kablo TV yayınlarında ortak pazar düzenlemelerini konu alan Yeşil Kitap; üye ülkelerden görsel - işitsel alanda ortak çalışma talep etmektedir. Temelde ekonomi odaklı bu çalışmayı 1989'da kabul edilen Sınır Aşırı Televizyon Direktifi izlemiştir (Özel, 2009). Sınır Aşırı Televizyon Direktifi, üye ülkeler arasında televizyon yayınlarının serbestçe dolaşmasına imkân vermiştir. Serbest dolaşım sayesinde yayıncı kuruluşlara ABD tekeli karşısında bir avantaj sağlanması amaçlanmıştır (Çakır & Gülnar, 2007).

Sınır Aşırı Televizyon Direktifi kapsamında 1991 yılında uygulamaya konulan MEDIA programı; Avrupa kaynaklı yapımları desteklemeyi, görsel-işitsel alanda üye ülkeler arası iş birliğini güçlendirmeyi, üretim ve dağıtım alanında ABD ve diğer dış kaynaklı yapımların hâkimiyetine son vermeyi amaçlamaktadır. 5 yıllık uygulama dönemleri şeklinde planlanan MEDIA programı; MEDIA I (1991-1995), MEDIA II (1996-2000), MEDIA Plus (2001-2006), MEDIA Training (2001-2006) ve MEDIA 2007 (2007-2013) programlarından oluşmaktadır. MEDIA Training programı; görsel – işitsel sektörde yeni teknolojilerin kullanımı, üretim sürecinde yazım – yaratma, organizasyon ve hukuki süreçler konularında eğitimleri içeren gibi çalışmaları kapsamaktadır (Özel, 2009, s. 154-155). 2014 yılından itibaren MEDIA programının da bir parçası olduğu Creative Europe (2014-2020 ve 2021-2027) programı uygulamaya konulmuştur.

Sınır Aşırı Televizyon Direktifi, 2007 yılında revize edilerek Görsel-İşitsel Medya Servisleri Yönergesi adını almıştır. Bu yönergede, görsel işitsel medya hizmetlerinin sadece ekonomik hizmetler olmadıkları; kültürel anlamda da önemli hizmetler olduğu ifade edilmektedir. Görsel işitsel medya hizmetlerinin toplumların demokrasi, eğitim ve kültürü için giderek artan bir öneme sahip olduğuna dikkat çekilmektedir (Bozkurt, 2012). Avrupa Birliği Kurucu Antlaşması'nda görsel-işitsel politika başlığı altında ele alınan medya ile ilgili düzenlemeler başlangıçta “ortak Avrupa kültürü” yaratma hedefine uygun planlanmıştır. Ortak kültür politikaları; teşvik programları ile desteklenen Avrupa televizyon kanalları ile sürdürülmeye çalışılmış ancak başarılı olamamıştır. Ortak Avrupa kültürü yaratma hedefi güncellenerek Avrupa'nın var olan kültürel çeşitliliğini koruma şekline dönüşmüştür (Bek, 2003).

Dilleri kültürlere açılan birer kapı olarak gören Avrupa Birliği Komisyonu kültürel çeşitliliğin korunması amacına yönelik olarak; çok dilli radyo ve televizyon kanalları için içerik desteği sağlamaktadır. Bu amaçla çeşitli ihaleler açmakta, dağıtım ağlarını geliştirmeye çalışmakta ve yenilikçi projeleri desteklemektedir (Yıldız, 2006). Kültürel çeşitliliği korumak adına azınlıkların hak ve özgürlüklerinin tanınmasına önem veren Birlik, üye devletlerin imzasıyla 1 Şubat 1995'te Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesini kabul etmiştir. Sözleşmede azınlıkların iletişim özgürlüğüne vurgu yapılmakta; azınlıkların ifade, medya alanında girişimde bulunma ve medyaya erişim özgürlüğünü sağlama konularında sözleşmeyi imzalayan ülkeler sorumlu tutulmaktadır (Timisi, 2003).

1993 yılında Avrupa Konseyi'ne üye ülkeler tarafından oluşturulan Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi; Kasım 1994'te kabul edilmiş, 1998'de yürürlüğe girmiştir. Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı; farklı dil ve lehçelerde yayın konusunda düzenlemeler getiren önemli bir belge olup; Mart 1998'de yürürlüğe girmiştir. Avrupa Birliği'nde 24 ülke şartı imzalamıştır ve 11 ülkede uygulanmaktadır. Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı'nın 11. Maddesi medya başlığını taşımaktadır.

Bu madde imzalayan ülkeleri “Bölgesel veya azınlık dillerini kullananlar için bu dillerin konuşulduğu yerlerde, ... bölgesel veya azınlık dillerde yayın yapan en az bir radyo istasyonu ve bir televizyon kanalı kurulmasını teşvik etmek veya ...kurulmasını kolaylaştırmakla” yükümlü tutulmaktadır. Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi ve Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı ülkemiz tarafından imzalanmamıştır (Bozkurt, 2012).

Avrupa Birliği İlerleme Raporlarında Türkiye Medyası

Türkiye-AB ilişkileri çerçevesinde 1998 yılından itibaren AB Komisyonu tarafından yayınlanan ilerleme raporları; ülkemizin üyelik sürecinde geçirdiği aşamaları ortaya koymaktadır. AB ilerleme raporlarında medya ile ilgili değerlendirmeler 2005 yılına kadar 20. fasılda, “Kültür ve görsel işitsel politika” başlığı altında ele alınmıştır. 2005 yılından itibaren medya ile ilgili konular, 10. fasılda “Bilgi toplumu ve medya” başlığı altında incelenmiştir. Farklı dile ve lehçelerde yayın konusunda ilk değerlendirme 2001 yılı ilerleme raporunda ele alınmıştır (Bozkurt, 2012).

13 Kasım 2001’de yayınlanan AB Komisyonu, Türkiye için 2001 İlerleme Raporu’nda insan hakları ve demokrasi ile ilgili gelişmeler şöyle değerlendirilmektedir: “Radyo ve televizyon için önerilen yeni yasa, özellikle ifade özgürlüğü ve düzenleyici otoritenin bağımsızlığı açısından uluslararası medya standartlarından uzak olup, Türkiye için, geriye dönük bir adım olarak görülmektedir. Bu yasa, aynı zamanda, Türkçenin kullanımı ile ilgili olarak, Türkçe’den başka bir dilin kullanımını kısıtlamaya devam eden mevcut ilkeleri teyit etmiş ve güçlendirmiştir” (www.ab.gov.tr).

2002 yılı ilerleme raporunda 4771 sayılı yasayla, 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunun yayın ilkeleri başlıklı 4. maddesinin 1. Fıkrasına yapılan eklemeye dikkat çekilmektedir. Eklenen metinde yer alan; “...Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde de yayın yapılabilir...” hükmü ile Kürtçe,

Lazca ve Çerkezce gibi dillerde yayın yapılması yolunun açılmış olduğu ifade edilmekte; bu durum olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir (www.ab.gov.tr).

2003 -2007 yıllarında yayınlanan ilerleme raporlarında; Türkiye'nin yasal düzenlemelerde ilerleme kaydetmesi memnuniyetle karşılanmış ancak Türkçe dışındaki dillerde yayın yetkisinin sadece TRT'ye verilmiş olması eleştirilmiştir. Yayınların süre ve içerik olarak yetersiz olması ve sadece yetişkinlere hitap etmesi, raporda eleştirilen diğer konulardır (www.ab.gov.tr).

2008 yılı ilerleme raporunda, TRT'ye farklı dile ve lehçelerde yayın yapabilme imkânı veren yasal düzenlemelerden olumlu bahsedilmektedir. 2009 yılı ilerleme raporunda ise, TRT'nin, 24 saat Kürtçe yayın yapan TRT 6 kanalı ve TRT 6 radyosu ile yayına başlaması, ayrıca TRT'nin günde 2 kez yarım saat Ermenice yayın yapması olumlu gelişmeler olarak ifade edilmektedir. 2009 yılı ilerleme raporunda 6 özel yayıncıya farklı dil ve lehçelerde yayın yapma lisansı verilmiş olmasına rağmen, 2009 yılında Kürtçe yayın yapan sadece 1 televizyon ve 2 radyo kanalının olması bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir (www.ab.gov.tr).

2010 yılı ilerleme raporunda, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından özel yayıncılara farklı dil ve lehçelerde 24 saat yayın hakkı tanınması, alt yazı zorunluluğunun kaldırılması ve çocuklara yönelik dil eğitimi programlarına izin verilmesi olumlu gelişmeler olarak ifade edilmektedir. Farklı dil ve lehçelerde yayın yapan 5 televizyon ve 10 radyo kanalı bulunduğu belirtilerek; RTÜK'ün Kırmançi ve Zazaca bilen personeller alarak izleme kapasitesini güçlendirmiş olması olumlu karşılanmaktadır (www.ab.gov.tr).

2011 yılı ilerleme raporunda, Mart 2011'de yürürlüğe giren Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun ile Görsel İşitsel Medya Hizmetleri Direktifi'ne büyük ölçüde uyum sağlanmış olduğu belirtilmektedir. Farklı dillerde yayın yapan kanal sayısının 18'e yükselmesi olumlu karşılanmakla birlikte;

kullanılan dil ve lehçelerin sınırlı sayıda olması eleştirilmektedir (www.ab.gov.tr).

2012 yılı ilerleme raporunda; Türkçe dışındaki dillerde yayın yapan yayıncıların sayısı 25'e yükseldiği, yayınların Kürtçe ve Arapça olarak yapıldığı ifade edilmektedir. Ticari kaygılar, teknik zorluklar ve insan kaynağı eksikliği, ulusal yayınların önündeki başlıca engellerdir. 2013 ve 2014 yıllarındaki raporlarda; ulusal düzeyde özel yayıncıların olmaması eleştirilmiştir. 2015 yılı ilerleme raporuna göre; 2014'te değiştirilen yayıncılık kanunu AB müktesebatı ile büyük ölçüde uyumludur. Ancak, söz konusu kanunun kısıtlayıcı bir şekilde uygulanması endişelere yol açmaktadır (www.ab.gov.tr).

2016 – 2020 yılları arasındaki raporlarda; terörün övülmesi, kamu düzeninin bozulması, devletin bölünmez bütünlüğü ilkesinin ihlal edilmesi gerekçeleriyle yayıncılara uygulanan yaptırımlar ve Gülen hareketiyle bağlantıları olduğu iddiasıyla radyo ve televizyonların kapatılması eleştirilmiştir. 2021 yılı Nisan ayında, Anayasa Mahkemesi, olağanüstü hâl döneminde gazetelerin, televizyon kanallarının ve haber ajanslarının “ulusal güvenliğe tehdit oluşturduğu gerekçesiyle” kapatılmasının önünü açan 6755 No'lu KHK'nın 2(4) maddesini iptal etmiştir. Sonuç olarak, 17 gazete, 4 radyo ve 4 televizyon kanalının (toplamda 25 basın kuruluşunun) kapatılmasına ilişkin kararlar yürürlükten kaldırılmıştır (www.ab.gov.tr).

2022 yılında yayınlanan komisyon raporunda; geniş bant piyasasında rekabetin eksik olduğu vurgulanarak, ücret ve vergilerin yüksek olmasına değinilmiştir. Hukuki düzenlemelerin orta düzeyde olduğu belirtilen raporda; yayın politikalarında siyasilere etkisi ve ifade özgürlüğünün kısıtlanması eleştirilen noktalardan bazıları olmuştur. 2023 yılı komisyon raporunda da aynı ifadeler yer almakta ve bir önceki yıl belirtilen taleplerin yerine getirilmediği ifade edilmektedir (www.ab.gov.tr).

Türkiye’de Avrupa Birliği’ne Uyum Çalışmaları Kapsamında Azınlık Dillerinde Yayın

Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi Türkiye tarafından 1992 yılında imzalanmış ve 1993 yılında Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylamıştır. Mevzuatın Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi’ne uyumlulaştırılması için 1994 yılında 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun yayınlanmıştır. 2002 yılında; ifade özgürlüğü, reklamlar, tele-alışveriş ve küçüklerin korunması konularında 3984 sayılı kanunda değişiklik yapılarak; kanunun kapsamı Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi’ne uyumlu hale getirilmeye çalışılmıştır (Çakır ve Gülnar, 2007).

“Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerde Yapılacak Radyo ve Televizyon Yayınları Hakkında Yönetmelik” 2002 yılında yürürlüğe girmiştir. Yönetmelikte; "geleneksel olarak kullanılan yerel dil ve lehçelerde sadece yetişkinler için haber, müzik ve geleneksel kültürün tanıtımına yönelik yayımların” yapılabileceği, bu dil ve lehçelerin öğretilmesine yönelik yayım yapılamayacağı belirtilmektedir. Yayın süreleri konusunda; “radyo kuruluşlarının günde 60 dakikayı aşmamak üzere haftada toplam beş saat, televizyon kuruluşlarının ise günde 45 dakikayı aşmamak üzere haftada toplam dört saat” olacak şekilde düzenlenmektedir. Yayımların içerik ve süre açısından birebir olmak kaydıyla, “Türkçe altyazıyla verilmesi veya hemen akabinde Türkçe tercümesinin yapılmasının zorunluluğu” ifade edilmektedir (Salihpaşaoğlu, 2007).

2003’te Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun’un 4. ve 32. maddelerinde değişiklik yapılarak; özel radyo ve televizyon kuruluşlarının farklı dil ve lehçelerde yayın yapabilmelerinin önü açılmıştır. Kanun değişikliğinin usul ve ilkeleri 25 Ocak 2004’te RTÜK tarafından yayınlanan “Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerde Yapılacak Radyo ve

Televizyon Yayınları Hakkında Yönetmelik”te açıklanmıştır (Çakır ve Gülnar, 2007).

2008 yılında kabul edilen 5767 sayılı “Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu ile Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun’da Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” yayınlanmıştır. 5767 sayılı kanun ile 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu’nun 21. maddesi, ‘...Kurum tarafından Türkçe dışında farklı dil ve lehçelerde de yayın yapılabilir” şeklinde değiştirilmiştir. Yapılan değişiklik, TRT’nin farklı dil ve lehçelerde yayın yapmasının önünü açmış ve 2009’da yayına başlayan TRT 6’nın hukuki altyapısını oluşturmuştur (Bozkurt, 2012).

13 Kasım 2009’da “Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerde Yapılacak Radyo ve Televizyon Yayınları Hakkında Yönetmelik” bazı değişiklikler yapılarak yeniden yayınlanmıştır. Yönetmeliğin son halinde; “Sadece yetişkinler için ve yalnızca haber, müzik ve geleneksel kültürün tanıtımına yönelik yayınlar yapılabileceği ve son olarak bu dil ve lehçelerin öğretilmesine yönelik yayın yapılamayacağı” ifadesi kaldırılmıştır. Önceki yönetmelikten farklı olarak; yayın süresi ile Türkçe altyazı ve tercüme konularında da sınırlama yapılmamıştır.

2011 yılında yürürlüğe giren 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş Ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun, o tarihe kadar yürürlükte olan 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun’u yürürlükten kaldırmıştır. 6112 sayılı kanun; yayın kuruluşları ve yayıncılık esasları konusunda yeni hükümler getirmekte, aynı zamanda farklı dil ve lehçelerde yapılacak yayınlar hakkında yeni düzenlemeler içermektedir (Çakır & Bozkurt, 2014). 3984 sayılı kanunda farklı dil ve lehçelerde yayın yapılabilmesi için o dilin “...Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde...” olması ifadesi kullanılırken; 6112 sayılı yeni kanunda madde “...Türkçe dışındaki dil ve lehçelerde de yayın...” şeklinde tanımlanmış, Türkçe dışındaki tüm dil ve

lehçelere yayın izni verilmiştir. 3984 sayılı kanunun 4. maddesinde, farklı dil ve lehçelerde yapılan yayınların, “Cumhuriyet’in anayasada belirtilen temel niteliklerine, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı olamayacağı” şeklinde genel sınırlama sebepleri yer almaktaydı. Bu genel sınırlama sebepleri, 6112 sayılı yeni kanunda yer almamaktadır (Bozkurt, 2012).

Kürtçe Radyo ve Televizyon Yayınlarının Başlaması

Haziran 2004’te; TRT televizyonunda Boşnakça, Çerkezce, Arapça dillerinde ve Kürtçe’nin Kurmanci ve Zazaki lehçelerinde günlük 45 dakikalık yayınlar yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca, TRT Radyo’da da belirtilen dil ve lehçelerde günlük 60 dakikalık yayınlara yer verilmiştir. 2006 yılı Haziran ayına kadar belirtilen sürelerde devam eden yayınlar; 2006 yılında RTÜK’ün aldığı kararla daha uzun süreli film ve müzik programı yayınlarına dönüşmüştür (Arsan, 2015). Bu yayınlar kapsam bakımından sadece haber, müzik ve kültürel programlardan oluşmakta ve çocuk programlarını kapsamamaktadır.

2004 yılında yürürlüğe giren Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerde Yapılacak Radyo ve Televizyon Yayınları Hakkında Yönetmelik ile farklı dillerde yayına izin verilmesine rağmen, 2006 yılına kadar lisans alabilen farklı dilde yayın yapan özel yayın kuruluşu olmamıştır. Bu durumun başlıca sebepleri, usule ilişkin geniş kapsamlı düzenlemeler ve RTÜK’ün Türkiye’de yerel dillerin kullanım oranlarına ilişkin profil çıkarma çalışması yapmakta ısrar etmesidir. Lisans alarak farklı dilde yayın yapmaya başlayan ilk yayıncılar Gün TV ve Söz TV olmuştur. 23 Mart 2006’da Diyarbakır’dan yayın yapmaya başlayan kanallar Kürtçe yayın yapmaktadır. Yayınlar günde 45 dakika, haftada ise 4 saati geçmeyecek şekilde, Türkçe alt yazılı yapılmaktadır (Çakır & Gülnar, 2007).

5767 sayılı radyo ve televizyon kanununda 2008 yılında yapılan değişiklikle, TRT bünyesinde farklı dillerde yayın

yapılmasına izin verilmiştir. Bu düzenleme sonrasında 24 saat Kürtçe yayın yapan TRT 6 kanalı, 2009 yılında yayına başlamıştır (Kurban & Sözeri, 2012). 13 Kasım 2009 tarihinde yürürlüğe giren, “Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerde Yapılacak Radyo ve Televizyon Yayınları Hakkında Yönetmelik” kapsamında 2010 yılında RTÜK tarafından, 14 yayın kuruluşuna izin vermiştir. 2014 yılı itibariyle bu sayı otuz ikiye yükselmiştir (Ay, 2017).

Kürtçe Özel Televizyon Kanalları

2004 yılına kadar Türkiye’de Kürtçe yayın yapan bir televizyon kanalı bulunmamaktadır. Bu süreçte Türkiye’de yaşayan Kürtler; Kürtçe yayın yapan uydu kanallarını izleyerek anadilde yayın taleplerini karşılamaktaydılar. 1990 sonrasında özel televizyonların hızla yaygınlaştığı dönemde peş peşe yurt dışından Kürtçe yayın yapan televizyon kanalları kurulmuştur. Kürtçe yayın yapan ilk özel televizyon kanalı, 1995’te yayın lisansını İngiltere’den alarak yayına başlayan Med TV’dir. Kanal 17 Kasım 1999’da kapatılmıştır. Med TV’nin kapatılmasının ardından 29 Temmuz 1999’da Medya TV, Fransa’dan aldığı yayın lisansı ile yayına başlamış; ancak Med TV’nin devamı olduğu gerekçesiyle 2004’te Medya TV de kapatılmıştır. Medya TV kapatıldıktan birkaç hafta sonra Roj TV Danimarka’dan Kürtçe yayın yapmaya başlamıştır (Aykol, 2010).

2006 yılına kadar, Türkiye’de Kürtçe yayın yapan radyo ya da televizyon bulunmamaktadır. RTÜK’ün 07.03.2006 tarihli toplantıda aldığı karar sonucu; gerekli belgeleri tam olan 3 yayın kuruluşuna farklı dil ve lehçelerde yayın yapma izni verilmiştir. Bu kuruluşlar; Diyarbakır’da yayın yapan Söz TV ve Gün TV ile Şanlıurfa’da yayın yapan Medya FM’dir. Söz TV, Kurmançi ve Zazaca lehçelerinde; Gün TV ve Medya FM ise Kurmançi lehçesinde yayın yapmayı taahhüt etmişlerdir. 2002 yılında yayınlanan “Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerde Yapılacak Radyo ve Televizyon Yayınları Hakkında Yönetmelik”e göre yayınlanan

programların Türkçe altyazıyla ya da Türkçe tercüme edilerek sunulması gerekmektedir. Özel kanal ve radyolardaki kaynak yetersizliği, yetişmiş eleman sıkıntısı, farklı dil ve lehçelerde yayın yapabilecek bu dilleri bilen yetişmiş elemanların bulunamaması gibi sebepler 1-2 hafta gibi kısa bir süre sonra yayınların durdurulmasına sebep olmuştur. Örneğin; Söz TV yayına başladıktan iki hafta sonra, Kurmançi lehçesini bilen sunucu bulamadığı gerekçesiyle yayınlarını durdurmuştur (Aydınlı, 2007).

23 Şubat 2010'da, farklı dil ve lehçelerde yayın yapmak isteyen radyo ve televizyon kuruluşlarının başvurularını değerlendiren RTÜK; 9 radyo, 5 televizyon kanalına yayın izni vermiştir. Üst Kurul'un izin verdiği kuruluşlar; Mardin'de Cemre FM, Mersin'de Radyo Ses, Şanlıurfa'da Radyo Net, Diyarbakır'da Çağrı FM, Gün Radyo, Gün TV, Nur FM, TV 21, Aktüel TV, Aktüel FM, Söz TV, Can TV, Can Radyo ve Aksa FM şeklindedir. Yayın izni verilen kuruluşlardan; Radyo Ses Kürtçe, Zazaca ve Arapça; Radyo Net Kurmançi, Zazaca ve Arapça; diğer yayın kuruluşları ise Kurmançi ve Zazaca yayın yapacaklarını beyan etmişlerdir (www.medyaradar.com).

Tablo-1. Yıllara Göre “Farklı Dil Ve Lehçelerde” Yayın Yapan Kuruluş Sayısı

2009	3
2010	15
2011	18
2012	25
2013	31
2014	32
2016	39 (23'ü KHK ile kapatıldı)
2020	32
2023	33

Tablo-2. 2023 Yılında “Farklı Dil ve Lehçelerde” Yayın Yapan Kuruluş Türleri

LİSANS TİPİ	SAYISI
UYDU TV	10
YEREL TV	8
YEREL RADYO	12
BÖLGESEL RADYO	1
TRT 6 (ŞEŞ) TV	1
TRT 6 (ŞEŞ) RD	1
TOPLAM	33

Tablo1’de görüldüğü üzere 2009 yılında sadece 3 kanal farklı dil ve lehçelerde yayın yaparken, 2023 yılında bu sayı 33’e ulaşmıştır. Tablo 2’de farklı dil ve lehçelerde yayın yapan kuruluşların bilgileri yer almaktadır. 2023 yılı itibariyle, Türkçe dışındaki dillerde yayın yapan 10 uydu televizyonu, 8 yerel televizyon kanalı bulunmaktadır. Kürtçe yayınlara yer veren / Kürtçe yayın yapan televizyon sayısı ise 5 tane yerel, 6 tane uydudan yayın yapan televizyon kanalı şeklindedir. Edessa TV, Amed TV, Can TV, Söz TV ve TV 21 kanalları yerel; Diyar TV, Zarok TV, Kudüs TV, Rehber TV, Kanal Urfa TV ve Semerkand TV kanalları uydu üzerinden yayın yapmaktadır (www.rtuk.gov.tr).

Yerel yayın yapan televizyon kanallarında yer alan programların büyük kısmı Türkçe dilinde hazırlanmıştır. Bazı programlar Kürtçe olarak çekilip yayınlanmaktadır. Uydu yayını yapan televizyon kanallarından Zarok TV, 24 saat Kürtçe yayın yapmaktadır. Uydu yayını yapan diğer kanallarda da yayını dili

ağırlıklı olarak Türkçe'dir, bazı programlar Kürtçe olarak yayınlanmaktadır.

Uyduyan yayın yapan televizyon kanallarının program türleri ise şu şekildedir: Diyar TV kanalı ağırlıklı olarak dini içerikli programlar yayınlamaktadır. Saat 17.00'da yayınlanan haber bülteni, günde 1 defa yayınlanan çizgi film ve Ana Haber Bülteni dışındaki tüm programlar dini içeriklidir. Programların dili Türkçe'dir.

21 Mart 2015'te yayınına başlayan Zarok TV, Türkiye'nin ilk Kürtçe yayın yapan çocuk kanalıdır. Kırmançi, Soranice ve Zazaca dillerinde yayın yapmaktadır. Merkezi Diyarbakır'da bulunan kanalda çizgi filmlerin yanı sıra çocuklara yönelik programlar da yer almaktadır. Kanal yayınlanan her çizgi film için kumandayla Zazaca ve Kırmançi seçeneklerinden istenilen dilde izleme olanağı sunmaktadır.

Zarok TV'nin yayın akışında çizgi film ve programların Kürtçe diline çevrilerek yayınlandığı ancak sadece çeviri filmlerle sınırlı kalınmadığı görülmektedir. Çawa Çê Bû?, Kêf Kêfa Min E, Arîn Ê Beybûn, Dora Te, Bikişîne&Bişîne, Dema Kurmancîyê, Ew Kî Ye/Ew Çi Ye gibi Kürtçe hazırlanmış programlar da bulunmaktadır. Yayın akışında bir çizgi film ya da programın gün içerisinde 2-3 defa yayınlandığı görülmektedir.

Zarok TV; 29 Eylül 2016'da, 15 Temmuz askerî darbe girişimi sonrası ilan edilen olağanüstü hâl kapsamında çıkarılan kanun hükmünde kararname ile kapatılmıştır. Yaklaşık 1,5 ay aradan sonra 18 Kasım 2016 tarihinde Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK), olağanüstü hâl (OHAL) sürecinde çıkarılan Kanun Hükmünde Kararname (KHK) kapsamında hakkında kapatma kararı verilip binası mühürlenene Zarok TV hakkındaki kararını geri almıştır.

Kudüs TV; Türkçe yayın yapmaktadır. Yayın akışının büyük kısmı haberlerden ve haber içerikli programlardan oluşmaktadır. Rehber TV kanalı da yayınlarını ağırlıklı olarak Türkçe

yapmaktadır. Fıqh û Jîyan, Çanda Kurdi, Mîzgîna Quran, Edeb û Exlaqê Me ve Xeber programları Kürtçe hazırlanıp, yayınlanmaktadır. Ağırlıklı olarak dini içerikli programlar ve haber yayınlanan kanal; her gün saat 01.00'de yayınlanan Kürtçe Haber Bülteni ile yayını bitirmekte, her sabah 06.00'da Hatim programı ile yayına başlamaktadır. Rehber TV yayın akışında Kur'an hatmi, siyer ve fıkıh üzerine programlar, ilahiler ve dini sohbet programlarıyla birlikte; ülke ve dünya gündeminin ele alındığı haber programları yer almaktadır.

“Doğru Haberin Adresi” sloganını kullanan Kanal Urfa TV; genellikle haber programları yayınlamakta ve Türkçe yayın yapmaktadır. Semerkand TV; ağırlıklı olarak Türkçe dilinde, dini içerikli programlar yayınlayan bir kanal olarak görülmektedir. Arapça yayınlanan “Divan” programı, “Almanca sohbet”, “Boşnakça sohbet” ve “Rusça sohbet” programları bulunmaktadır. Kanalda yayınlanan tek Kürtçe program Hacegan'dır. Dini konularda Kürtçe vaaz tarzındaki program; Çarşamba günleri saat 02.30'da yayınlanmaktadır.

Özgür Gün TV, Jîyan TV, Azadi TV, Denge TV, HTV Hayat, ÎMC TV, TV 10 ve Mezopotamya TV kanalları 29 Eylül 2016'da, 15 Temmuz askerî darbe girişimi sonrası ilan edilen olağanüstü hâl kapsamında çıkarılan kanun hükmünde kararname ile kapatılmıştır.

Kürtçe Devlet Televizyon Kanalları – TRT Kûrdi

Ocak 2009'da TRT 6 (Şeş) adıyla yayına başlayan TRT Kûrdi, ülkemizde 24 saat Kürtçe yayın yapan tek devlet televizyonudur. “TRT 6” kanalının adı, Kürtçe bilmeyen biri tarafından okunduğunda “TRT Altı” olarak okunduğu ve kanalın adının “Türk kimliği” görünümünü güçlendirdiği eleştirileri üzerine 10 Ocak 2015 tarihinde “TRT Kûrdi” olarak değiştirilmiştir. Kürt dilinde, “Kûrdi” kelimesi ‘Kürtçe’ anlamına gelmektedir. Kûrdi kelimesi Kürtçe bilen bireyler için daha anlamlı bir kelimedir ve Kürt kimliğine aitliği ifade etmektedir. Yayınlarında Kürtçe'nin

Kurmanci ve Zazaki lehçelerine yer veren kanalda ağırlıklı olarak Kurmanci lehçesi kullanılmaktadır. Çünkü ülkemizde yaşayan Kürt nüfusun önemli bir kısmı Kurmanci lehçesi konuşmaktadır (Ay, 2017).

TRT Kûrdi; Pazartesi günleri sabah 06.00'da İstiklal Marşı ve günün program akışı ile yayına başlamakta, diğer günlerde ise yayın akışı Kur'an hatmi açılmaktadır. TRT World, TRT EBA kanalları ve TRT Haber dışında; TRT bünyesinde yayın yapan televizyon kanallarının hepsinde her sabah İstiklal Marşı ve günün program akışı ile yayına başlanmaktadır (www.trt.net.tr). TRT Kûrdi kanalında Pazartesi dışındaki günlerde İstiklal Marşı yerine Kur'an hatmine yer verilerek, Kürt kültürel kimliğinin en önemli unsurlarından biri olan, din kavramı ön plana çıkarılmaktadır (Ay, 2017).

5 OCAK 2009 PAZARTESİ

05:58	İstiklal Marşı ve Günün Program Akışı
06:00	Filme Karton "Sihirli Şirinler: Kar Macerası"
07:15	Belgefilm "Efsaneyên Futbolê" "Futbol Efsaneleri"
07:45	Bernameya Ciwanîyê
07:55	Hévaname "Hava Durumu"
08:00	Belgefilm "Reîsê Cumhûrê 8.emîn" "Turgut Özal"
08:45	Klîp
09:05	Filme Karton "Korsane Reş" "Kara Korsan"
09:30	Filme Karton "Ferhat"
10:00	Rêzefilme Bîyanî " Bayên Qesrê" "Sarayın Rûzgari"
11:10	Rojiname
13:10	Gava Pêş "İlk Adım"
13:55	Klîp
14:00	Xeber "Haber"
14:10	Rêzefilmê Xwemalî "Kalê Mîn Gofret û Ez" "Dedem Gofret ve Ben"
15:05	Filme Karton "Korsane Reş" "Kara Korsan"
15:30	Filme Karton "Ferhat"
16:00	Rêzefilme Bîyanî " Bayên Qesrê" "Sarayın Rûzgari"
17:10	Şevberk
18:45	Ji Firatê Heta Dicleyê "Fırat'tan Dicle'ye"
19:30	Karwanê Şevê " Gece Kervanı"
20:00	Xeber "Haber"
20:20	Rêzefilmê Xwemalî "Karanlıkta Koşanlar"
21:20	Jiyana Civakî
22:20	Belgefilm
22:50	Pêrda Spî
23:20	Karwanê Şevê " Gece Kervanı"
23:50	Jiyanekê Nû " Yeni Bir Hayat"
00:00	Xeber "Haber"
00:20	Rojiname
02:20	Şevberk
03:55	Jiyana Civakî
04:55	Belgefilm
05:25	Karwanê Şevê " Gece Kervanı"

Şekil 1. TRT 6 Kanalı'nın 05.01.2009 Tarihli Yayın Akışı

6 OCAK 2009 SALI

05:58	İstiklal Marşı ve Günün Program Akışı
06:00	Rêzefilmê Xwemalî "Kalê Mîn Gofret û Ez" "Dedem Gofret ve Ben"
06:55	Rehên Kur "Derin Kökler"
07:00	Xwegîhandina Bêdawîtiyê "Sonsuzluğa Uzanmak"
07:45	Jiyanekê Nû " Yeni Bir Hayat"
07:55	Rehên Kur "Derin Kökler"
08:00	Rêzefilmê Xwemalî "Karanlıkta Koşanlar"
09:00	Klip
09:05	Filme Karton "Korsane Reş" " Kara Korsan"
09:30	Filme Karton "Ferhat"
10:00	Rêzefilme Bîyanî " Bayên Qesrê" "Sarayın Rüzgarı"
11:10	Rojiname
13:10	Ji Firatê Heta Dicleyê" "Fırat'tan Dicle'ye"
13:55	Klip
14:00	Xeber "Haber"
14:10	Rêzefilmê Xwemalî "Kalê Mîn Gofret û Ez" "Dedem Gofret ve Ben"
15:05	Filme Karton "Korsane Reş" " Kara Korsan"
15:30	Klip
15:35	Filme Karton "Ferhat"
16:05	Bername ya Hawîr
16:15	Rêzefilme Bîyanî " Bayên Qesrê" "Sarayın Rüzgarı"
17:15	Şevberk
18:50	Rojev
19:20	Bername ya Hawîr
19:30	Yek Mekan Yek Kevîr "Bir Mekan Binbir Taş"
20:00	Xeber "Haber"
20:20	Dengbej
21:05	Mirovek û Jiyanek "Bir İnsan Bir Hayat"
21:55	Klip
22:00	Çirokên Lorînan "Ağrıların Öyküsü"
22:45	Xala Şikestînê "Kırılma Noktası"
23:30	Rojev
00:00	Xeber "Haber"
00:20	Rojiname
02:20	Şevberk
03:55	Rêzefilmê Xwemalî "Karanlıkta Koşanlar"
04:55	Jiyana Civakî

Şekil 2. TRT 6 Kanalının 06.01.2009 Tarihli Yayın Akışı

Şekil 2 ve şekil 2’de TRT 6’nın yayın hayatına başladığı 2009 yılına ait iki günlük yayın akışı verilmiştir. Yayın hayatına başladığı ilk yıllarda haber bültenleri Türk Alfabesi’nde bulunmayan “X” harfinin de kullanıldığı günde 4 kez yayınlanan “Xeber” yazısı ile ekrana gelen TRT 6; haberlerin sunumu ve “Xeber” kelimesi nedeniyle çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Haber bültenlerinde; TRT’nin ana haber bültenlerindeki haberler Kürtçe seslendirme ile ekrana getirilmekte ve haberleri sunan bir spiker bulunmamaktaydı. Haber bültenlerini tanımlamak amacıyla kullanılan Xeber, Türkçe "haber" kelimesinden gelmekte, ancak Kürtçe’de bazı bölgelerde küfür, hakaret veya hakaret olarak kullanılmaktaydı. Bu nedenle Xeber kelimesi yerine Nûçe kelimesinin kullanılması yönünde talepler mevcuttu (<https://diyarname.com>).

TRT 6’nın yayın akışlarında öğleden sonra Kürtçe dublajlı çizgi filmler ekrana gelmekte, dublaj sorunu ve yeterli program stoğu bulunmaması nedeniyle “tekrar” yayınlarına sık başvurulmaktaydı. TRT 6’nın akşam kuşağında ağırlıklı olarak, kültür, seyahat programları yer almaktaydı. TRT 6’nın en fazla izlenen programlarından biri Kürt sanatçı Rojin’in sunduğu Rojiname isimli kadın programıydı.

Tablo 3. TRT Kûrdi Kanalının 18.12.2023 Tarihli Yayın Akışı

06:00 Sirûda Neteweyî (İstiklal Marşı)
06:05 Xitma Qur'anê (Hatim)
07:05 Kurdî Hîn Dibim (Kürtçe Dersleri)
07:35 Xeyalên Elîfê (Çizgi Film "Elif'in Düşleri")
07:45 Kaptan Pengû û Hevalên Wî (Çizgi Film "Kaptan Pengu ve Arkadaşları")
08:00 Rojev (Sabah Haberleri (Canlı))
09:00 Şîfadar (Şifacı)
09:30 Çîrokên Rêyan (Yol Hikayeleri)
10:00 Rengên Jiyanê (Sabahın Sesi (Canlı))
12:45 Çi Dipêjin Çi Dibêjin? (Kadınlar Yarışıyor)
14:00 Derman (Sağlık Olsun (Canlı))
15:00 Ciwanên Jêhatî (Genç Yetenekler)

15:30 Sifra Malê (Şark Sofrası)
16:00 Hun Dibêjin Çi (Siz Ne Diyorsunuz (Canlı))
16:30 Şıma Voni Se (Nasıl Söylenir (Canlı))
16:55 Waziyetê Hewa (Hava Durumu Zazaca)
17:00 Ajansa Zazaki (Haber Zazaca Haber (Canlı))
17:25 Berfin (Bölgenin Kadınları)
17:55 Dengbej Hikayeler (Dengbej Hikayeler)
18:55 Rewşa Hewayê (Hava Durumu Kurmanci)
19:00 Nûçe (Haber Ana Haber (Canlı))
20:00 Rêwî (Yolcu)
20:45 Malbata Min a Nû (Ailenin Yeni Üyesi)
21:45 Navdarên Me (Ünlülerimiz)
22:45 Evîn (Vuslat)
01:00 Rêwî (Yolcu)
01:40 Malbata Min a Nû (Ailenin Yeni Üyesi)
02:40 Çîrokên Rêyan (Yol Hikayeleri)
03:25 Evîn (Vuslat)

Tablo 4. TRT Kûrdi Kanalının 19.12.2023 Tarihli Yayın Akışı

06:00 Xitma Qur'anê (Hatim)
07:00 Kurdî Hîn Dibim (Kürtçe Dersleri)
07:30 Xeyalên Elifê (Çizgi Film "Elif'in Düşleri")
07:45 Kaptan Pengû û Hevalên Wî (Çizgi Film "Kaptan Pengu ve Arkadaşları")
08:00 Rojev (Sabah Haberleri (Canlı))
09:00 Ajîn (Yaşam)
10:00 Rengên Jiyanê (Sabahın Sesi (Canlı))
11:30 Evîn (Vuslat)
14:00 Derman (Sağlık Olsun (Canlı))
15:00 Peyvname (Edebiyatımız)
16:00 Hun Dibêjin Çi (Siz Ne Diyorsunuz (Canlı))
16:55 Waziyetê Hewa (Hava Durumu Zazaca)
17:00 Ajansa Zazaki (Haber Zazaca Haber (Canlı))
17:25 Karên Qedîm (Kadim Meslekler)

17:55 Bajarê Min (Benim Şehrim)
18:55 Rewşa Hewayê (Hava Durumu Kurmanci)
19:00 Nûçe (Haber Ana Haber (Canlı))
20:00 Çepik (Alkış)
22:00 Heft Mêrên Hêja (Yedi Güzel Adam)
23:35 Futbolîst (Süper Lig Özetleri)
00:35 Çepik (Alkış)
02:35 Bajarê Min (Benim Şehrim)
03:35 Karên Qedîm (Kadim Meslekler)
04:05 Heft Mêrên Hêja (Yedi Güzel Adam)

Tablo 3 ve tablo 4; TRT Kûrdi televizyonunun güncel yayın akışına örnek olması açısından eklenmiştir. Yukarıdaki tablolarda programların isimleri TRT Kûrdi ve TRT resmi sitelerinden alınmış, TRT sitesinde program isimlerinin Türkçe, TRT Kûrdi sitesinde ise Kürtçe kullanıldığı görülmüştür. TRT Kûrdi'nin 18.12.2023 ve 19.12.2023 tarihli yayın akışları incelendiğinde; haber programlarının canlı olarak yayınlandığı, “tekrar” yayınların saat 00.00'dan sonra yapıldığı görülmektedir. TRT 6 olarak yayına başladığı dönemde programlarının çoğunluğu Kürtçe dublajlı film, belgesel ve çizgi filmler den oluşurken; bugün TRT Kûrdi'nin Kürtçe dilinde hazırlanmış, farklı program türlerini yayınladığı görülmektedir (www.trt.net.tr).

Haber bültenleri için Xeber kelimesi yerine Nûçe kullanılmaya başlanmıştır. Nûçeyên Sereke (Ana Haber) haftada 7 gün saat 19.00'da yayınlanmaktadır. Ayrıca her gün Zazaca ve Kurmanci haber bültenleri ile hava durumu bültenleri de yayınlanmaktadır. Hafta içi her sabah saat 08.00'de Rojev adlı sabah haberleri programı yayınlanmaktadır. Cumartesi ve Pazar günleri ise Rojev programını yerini saat 10.00'da yayınlanan Dawiya Heftê (Hafta Sonu) programı almaktadır.

TRT Kûrdi'nin yayın akışında; Ajîn, Karên Qedîm, Bajarê Min, Rêwî, Berfin gibi belgesel içerikli programlarla birlikte, sağlık, müzik programları, sinema filmleri de yayınlanmaktadır. Kanalda yayınlanan dizelere bakıldığında; Hangimiz Sevmedik adlı dizinin

Taxa Evîndaran adıyla Kûrtçe dublajlı olarak yayınlandığı görülmektedir. Yine Türkçe çekilen Masumlar Apartmanı isimli dizi Avahiya Bêgunehan adıyla Kûrtçe dublajla yayınlanmaktadır.

Kamusal yayıncılık yapan TRT 6 ya da şu andaki ismiyle TRT Kûrdî'nin hem içerik hem de yayın süresi bakımından Türkiye'de yayın yapan diğer Kûrtçe kanallardan daha kapsamlı olduğu görülmektedir. Bu noktada TRT Kûrdî'nin, uydu üzerinden yayın yapan Kûrtçe kanallar ile rekabet edip edemeyeceği sorusu akıllara gelmektedir. Bu sorunun cevabını bulmak amacıyla TRT 6'nın yayın hayatına başladığı günden bu yana pek çok araştırma yapılmıştır. İlk araştırma TRT 6'nın yayın hayatına başlamasında 15 gün sonra TRT Kurumu tarafından yaptırılmıştır. Doğu ve Güneydoğu'da TRT 6 kanalının izlenme oranlarını ölçmeyi amaçlayan çalışmada; TRT 6'nın % 60 izlenme oranıyla Roj TV'yi geride bıraktığı ifade edilmektedir (www.kiziltepeajansi.wordpress.com).

Çakır ve Bozkurt'un TRT 6 ya da yeni adıyla TRT Kûrdî'nin izlenme oranları ve motivasyonları üzerine yaptıkları çalışma; kanaldaki program çeşitliliğinin artmasının izlenme oranlarını arttırdığını, en çok izlenen program türlerinin ise haberler, diziler ve müzik-eğlence programları olduğunu göstermektedir. Hakkari'de yaşayan 580 katılımcıdan toplanan bilgiler; katılımcıların %42,6'sının her gün Kûrtçe televizyon izlediğini göstermektedir. Kûrtçe kanalları kendisine daha yakın bulduğunu düşünen katılımcı oranı %49,3'tür. Katılımcıların %25,9'u TRT'nin hiçbir kanalını izlemezken; en çok izlenilen Kûrtçe kanalın %58,4 ile Roj TV olduğu, onu % 17,4 ile TRT 6'nın takip ettiği görülmektedir. Araştırma bulgularında Hakkari'de TRT kanallarının izlenme oranlarının düşük olduğu ifade edilmektedir (Çakır & Bozkurt, 2014).

2017 yılında GENAR Araştırma Şirketi'nin yaptığı Türkiye, Irak ve İran'ı kapsayan saha araştırmasında; katılımcıların %82,5'i tarafından izlenen TRT Kûrdî, Kûrtçe yayın yapan 100'ün üzerinde kanal arasında en çok izlenilen Kûrtçe televizyon kanalı oldu. TRT

Kûrdi'yi, Rudaw TV, Vin TV ve Newroz TV izledi. Katılımcıların %81,6'sı TRT Kûrdi yayınlarını, %79,9'u kanalın kullandığı Kürtçe dil ve üslubu beğenmekte, % 72,6'sı TRT Kûrdi'nin Kürtçe öğrenimine katkı sağladığını düşünmektedir (www.trthaber.com).

2020 Ocak ayında açıklama yapan dönemin TRT Kûrdi koordinatörü Mustafa Ekici; Suriye, İran, Irak genelinde 24 saat Kürtçe yayın yapan 100 kanal bulunduğunu ve TRT Kûrdi'nin izlenme oranlarında birinci sırada yer aldığını ifade etmektedir. Ekici'nin ifadelerine göre TRT Kûrdi Türkiye genelinde yapılan izlenme ölçümlerinde ilk 30'da; Doğu ve Güneydoğu'da yapılan araştırmalarda ise ilk 5'te yer almaktadır (www.mansethaber.com).

Yapılan araştırma ve açıklamalardan görüldüğü üzere TRT Kûrdi kanalı Kürt halkı tarafından yoğun bir ilgiyle takip edilmektedir. Ancak kanalla ilgili programlarda kullanılan dil ve programların içerikleri noktasında ciddi eleştiriler de bulunmaktadır. TRT Kûrdi; kullanılan Kürtçe'nin bazı programlarda standarda uygun olduğu, bazı programlarda ise Kürtçe'nin Türkçe gramere uygun konuşulduğu ve ortaya anlamsız cümleler çıktığı; özellikle sunucuların “Kürtçe konuşan Türkler” izlenimi yarattığı noktalarında eleştirilmektedir (<https://journos.com.tr/trt-kurdi-kurtce>).

Sonuç

AB mevzuatına uyum sürecinde Türkiye, Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi'ni 1992 yılında imzalamış ve 1993 Kasım ayında da Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylamıştır. 2002 yılında yayınlanan “Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerde Yapılacak Radyo ve Televizyon Yayınları Hakkında Yönetmelik” ile Kürtçe yayıncılığın şartları belirlenmiştir. 2004 yılı Haziran ayında TRT bünyesinde farklı dil ve lehçelerde 45'er dakikalık yayınlar başlamıştır. 2006 yılında ilk Kürtçe özel televizyonlar kurulmuş, 2009 yılında ise TRT 6 Kürtçe yayınlarına başlamıştır.

18 yıl önce 45 dakikalık programlarla başlayan Krtçe televizyon yayıncılığı; açılan özel kanallar ve TRT Krdi ile 24 saat süren yayınlara dnmtr. Özel televizyonlar yerel ve uydu üzerinden yayın yapmakta olup, ocuk kanalı olan Zarok TV dışındaki özel kanallar yayınlarını Türkçe olarak yapmaktadır. Belirli programlarda Krte kullanılmakta olup, Krte programların oranının düşük olduğu grlmektedir.

24 saat Krte yayın yapan tek devlet televizyonu olan TRT Krdi; TRT 6 adı altında, sınırlı program türü ve Krte dublaj programlarla yayına balamıtır. Aradan geçen 13 yılda TRT Krdi kanalı program türlerini arttırmış, Krte programlar çekmiş ve haberleri canlı yayında sunmaya balamıtır. Krte yayın yapan özel kanallarla karşılaştırıldığında TRT Krdi; 24 saat kesintisiz Krte yayın yapma ve program çeşitliliği yönünden üstün görünmektedir.

KAYNAKÇA

Açıkgoz, Ö. (2004). Avrupa birliği'nde kültürel entegrasyon ve türkiye'nin durumu. *Stratejik Öngörü Dergisi*, TASAM Yayınları, Sayı 1, 54- 70.

Akçeken, E. (2003). Avrupa Birliğine uyum sürecinde Türkiye'deki enformasyon hizmetleri. *Yüksek Lisans Tezi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Arsan, E. (2015). *Türkiye kürtlerinde trt şş algısı: anadilde yayıncılık üzerine bir araştırma*. Raoul Wallenberg Enstitüsü.

Avrupa Birliği Başkanlığı (2023). Avrupa Komisyonu Tarafından Hazırlanan Türkiye Raporları (01.12.2023 tarihinde https://ab.gov.tr/ilerleme-raporlari_46224.html adresinden ulaşılmıştır.)

Ay, A. (2017). *Çokkültürlülük ve kültürel kimlik inşası bağlamında türkiye'deki çokkültürcü medya uygulaması: TRT Kürdi*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aydınlı, A. Y. (2007). *AB'ye uyum sürecinde türkiye'de farklı dil ve lehçelerde radyo ve televizyon yayıncılığı*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Aykol, H. (2010). *Kürt medyasında yirmi yıl*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

Bek, M. G. (2003). Avrupa birliği'nde iletişim alanının düzenlenmesi. Mine Gencel Bek (Ed.) *Avrupa Birliği ve Türkiye'de İletişim Politikaları*, içinde.. Ankara: Ümit. 23-58.

Bozkurt, Ö. (2012). *Hakkârlı izleyicilerin televizyon izleme tercihleri, doyumları ve trt 6*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Çakır, V. & Bozkurt, Ö. (2014). Televizyon izleme alışkanlıkları, motivasyonları ve trt 6: hakkari örneği. *Global Media Journal: TR Edition* 4 (8) Spring, 61-81.

Çakır, V. & Gülnar, B. (2007). Avrupa birliği'ne uyum sürecinde türkiye'de televizyon yayıncılığına yönelik düzenlemeler, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 207-223.

Çapanoğlu, S. G. (2004). *Avrupa birliği'nin telekomünikasyon ve görsel-işitsel politikası*, İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı.

Diyarname (2009). Şaşıyên ziman ên TRT 6'ê (01.11.2023 tarihinde <https://diyarname.com/news.php?Idx=1757> adresinden ulaşılmıştır)

İktisadi Kalkınma Vakfı (2023). Tarihçe (01.12.2023 tarihinde https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=3&id=28 adresinden ulaşılmıştır.)

İmançer, D. (2003). Çağdaş kimliğin yapılanma süreci ve televizyon. *Doğu Batı Dergisi*, 23, 233-250.

İnsan Hakları Derneği (2020). Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi (01.12.2023 tarihinde <https://www.avrupa.info.tr/tr/avrupa-birligi-temel-haklar-bildirgesi-708> adresinden ulaşılmıştır.)

Journo (2021). 'Şeş' derken 'şaş' olan kanal: TRT Kurdî, Kürtçe mi? (07.10.2023 tarihinde <https://journos.com.tr/trt-kurdi-kurtce> adresinden ulaşılmıştır.)

Kızıltepe Ajansı (2009). Trt şeş ne kadar izleniyor? (14.10.2023 tarihinde <https://kiziltepeajansi.wordpress.com/2009/01/21/trt-ses-ne-kadar-izleniyor/> adresinden ulaşılmıştır.)

Karluk, R. (2003), *Avrupa birliği ve türkiye*, İstanbul: Beta Yayınları.

Kurban, D. & Sözeri, C. (2012). *Iktidarın çarkında medya: türkiye'de medya bağımsızlığı ve özgürlüğü önündeki siyasi, yasal ve ekonomik engeller*. İstanbul: TESEV.

Manşet Haber (2020). TRT Kurdî'nin reytingi ne kadar? (04.10.2023 tarihinde <https://www.mansethaber.com/trt-kurd-nin-reytingi-ne-kadar/7587/> adresinden ulaşılmıştır.)

Medefind, H. (1975). *Organisation europe: the development chances limitations of the european institutions*, Bonn: European Union Verlag GmbH.

Medya Radar (2010). Rük'ten 14 kuruluşa farklı dil ve lehçelerde yayın izni!.. (01.12.2023 tarihinde <https://www.medyaradar.com/rutken-14-kurulusa-farkli-dil-ve-lehcelerde-yayin-izni-haberi-43922> adresinden ulaşılmıştır.)

Morley, D. & Robins, K. (1997). *Kimlik mekânları*, Çev: Emrehan Zeybekoğlu, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Özcan, M. (1999). *Avrupa birliğinde fikri ve sınai haklar*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Özel, S. (2009). Avrupa birliği'nde görsel işitsel politikaların kültürel temellerine bir bakış, *Erciyes İletişim*, Ocak, 136-162.

Salihpaşaoğlu, Y. (2007). Türkiye'nin dil politikaları ve trt 6. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XI, 1-2, 1033-1048.

Sander, O. (1994). *Siyasi tarih:1918-1994*, Ankara: İmge Yayınevi.

Tekinalp, Ş. (2003). Avrupa birliği'nin kültür ve görsel-ışitsel medya politikaları: kültür kalesi oluşturma zorlukları. *Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Dergisi*, S.4, 113-134.

Timisi, N. (2003). Ana dilde yayın: avrupa birliği ve türkiye. M.G. Bek (Der.). *Küreselleşme, İletişim Endüstrileri ve Kimlikler, Avrupa Birliği ve Türkiye'de İletişim Politikaları* (s. 97– 134). Ankara: Ümit Yayıncılık.

TRT (2023). TRT kanalları yayın akışı. (19.12.2023 tarihinde <https://www.trt.net.tr/yayin-akisi> adresinden ulaşılmıştır.)

TRT Haber (2017). En çok izlenen Kürtçe kanal 'TRT Kurdi' oldu. (10.11.2023 tarihinde www.trthaber.com/haber/turkiye/en-cok-izlenen-kurtce-kanal-trt-kurdi-oldu-310290.html adresinden ulaşılmıştır.)

Tursun, H. T. (2004). *Avrupa birliği'nin kültür ve görsel-işitsel politikası ve türkiye'nin uyumu*, İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları.

Vincenzi, C. & Fairhurst, J. (2002). *Law of the european community*, London: Pearson.

Yildiz, G. (2006). *Avrupa birliği'nin kültür ve görsel-işitsel politikası*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

BÖLÜM III

Medya – İktidar İlişkisine Genel Bir Bakış

Gönül AKPINAR¹

Giriş

Matbaanın icadıyla başlayan bilginin çoğalması ve yayılması süreci, kitle iletişim araçlarının hayatımıza girmesiyle hız kazanmıştır. Kitle iletişim araçları sadece bilgiyi yaymakla kalmamakta, hangi bilginin ne kadar önemli olduğunu da belirlemektedir. Toplumun gündemini belirleme ve değiştirme gücüne sahip olan medya, bu özelliği nedeniyle; iktidarlar tarafından kontrol edilmesi gereken bir tehdit olarak görülmektedir.

İktidarların varlıklarını sürdürebilmesi için, egemenliği altındaki insanlar tarafından onaylanması gerekmektedir. Medya, geniş kitlelere ulaşabildiği ve insanların düşüncelerini

¹Öğretim Görevlisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

yönlendirebildiği için iktidarların meşruiyet oluşturma ihtiyacını karşılayabilecek önemli bir araçtır.

Medya – iktidar ilişkisini açıklamak için kullanılan iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Liberal yaklaşım; medyanın toplumu bilgilendirme ve haberdar etme görevini yerine getirdiğini, aynı zamanda iktidarı denetleyen bir güç olduğunu düşünmekte ve medya – iktidar ilişkisine bu perspektiften bakmaktadır. Eleştirel yaklaşımlar ise, medyanın iktidarın denetiminde olduğunu, medyada yer alan içeriklerin iktidar propagandası yapmaktan başka bir amacı olmadığını savunmaktadır.

Bu çalışmada; medya ile iktidarın ilişkisine her iki perspektiften bakmaya çalışılmıştır. Bu amaçla literatür taraması yapılarak, elde edilen bilgiler özet olarak aktarılmıştır.

İktidar Nedir?

Toplumsal yaşam ve gruplar; ilişki ağları üzerine kurulmuştur. Bu gruplarda görev dağılımları, yöneten - yönetilen ilişkilerini ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle toplumsal yaşamın olduğu her yerde iktidar kavramı kaçınılmaz olarak karşımıza çıkmakta, iktidarsız bir toplum düşünülememektedir (Foucault, 2014).

“Bir bireyin, bir toplumsal kümenin, bir toplumun, başka bir bireyi, küme veya toplumları egemenliği, baskısı ve denetimi altına alma, hürriyetlerine müdahale etme ve onları belli biçimlerde davranmaya zorlama yetkisi ya da yeteneği” (www.sozluk.gov.tr) olarak tanımlanan iktidar; ilk insan topluluklarından bu yana karşımıza çıkmaktadır. Ancak ilkel kabilelerde görülen iktidar yapısı ve iktidarı kurma / meşrulaştırma çabaları ile günümüzdeki uygulamalar büyük farklılıklar göstermektedir. İlkel toplumlarda fiziksel güce dayanan iktidar, kapitalist dünyada rızanın üretimi ile sağlanmaktadır (Satır, 2018).

Toplumsal yaşamın, örgütlenmenin, toplumsal ilişki dinamiklerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan iktidar olgusu; tüm toplumlarda karşımıza çıkmaktadır. İktidarın sosyal hayatın vazgeçilmez ögesi olduğunu iddia eden, hatta iktidara tabi olmanın

insani bir güdü olduğundan bahseden görüşler olduğu gibi; iktidar kavramının ve iktidara duyulan ihtiyacın kapitalist sistem tarafından “sonradan” insan doğasıyla özdeşleştirildiğini iddia edenler de vardır.

Noam Chomsky’ye göre (2007) iktidar; insan topluluklarının doğal bir sonucu değildir. Kapitalizm, insanları bazı koşullara sürüklemekte ve bunların insan doğasında var olduğunu iddia etmektedir.

Canetti, Kitle ve İktidar adlı eserinde iktidar ve güç arasında doğrudan bir ilişki olduğundan bahsetmektedir. Güç, iktidara dönüşebilmektedir ancak bir kriz durumunda tekrar çıplak güç haline bürünmektedir. İktidar kavramı; güçten daha genel ve törensel bir yapıya sahiptir. İktidar, gücü içinde barındırır fakat sadece güçten ibaret değildir. Sadece güç sahibi olması iktidarın varlığını sürdürmesine yetmemektedir. İktidarın sahip olduğu güç, toplumun üyelerince kabul edilebilecek bir düzeyde olmalıdır (2006).

Güç ile olan ilişkisi açısından bakarak, bir tanım yapmak gerekirse iktidar; kendi iradesini başkaları üzerinde egemen kılma ve bu egemenlik sayesinde diğerlerinin eylemlerini denetleme, egemen olduğu kişileri bir eylemde bulunmaya ya da herhangi bir eylem yapmamaya zorlama gücü olarak tanımlanabilmektedir (Kışlalı, 2002). İktidar kavramının genel bir tanımını yapacak olursak; kendi istediklerini yapabilen ve bu eylemleri yaparken başkalarının göstereceği dirençten etkilenmeyen kişi ya da grupları ifade etmektedir (Mills, 1974).

Medya ve Etkileri

Medyanın insanlar üzerindeki etkileriyle araştırmalar üç dönemde gruplandırılmaktadır. Güçlü etkiler dönemi olarak da adlandırılan birinci dönem; 19. yüzyıl sonunda başlayıp, 1940’lara kadar devam etmektedir. Bu dönemde; özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika’da medya, insanların yaşam tarzını değiştiren, davranışlarını yönlendirebilen ve siyasi sistemleri etkileyen bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır (Devecioğlu, 2019).

1940-1960 yılları arasında medyanın etkinliğinin sorgulanmaya başlamasıyla ikinci döneme girilmiştir. 1930'lu yıllarda, deneysel araştırma yöntemleri gelişmeye ve istatistik teknikler ilerlemeye başlamıştır. Bu dönemde yapılan çalışmalar; kitle iletişim araçlarının, hedef kitle üzerinde, birinci dönemde düşünüldüğü kadar güçlü etkilere sahip olmadığını göstermektedir. Lazarsfeld, Berelson ve Gaudet'in; 1940 ve 1948 Amerikan başkanlık seçimlerini konu alan incelemeleri de, kitle iletişim araçlarının etkilerinin sınırlı ya da mevcut tutumu pekiştirici olduğu görüşünü desteklemektedir (Işık 2002).

1960 sonrası dönemde, TV ve gazetelerin sosyal ve siyasi alanda etkilerinin güçlü olduğunu ortaya koyan araştırmalar artmıştır. “Yeniden Güçlü Etkiler Dönemi” olarak da isimlendirilen bu dönemde; kitle iletişim araçları yaygın biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Kitle iletişim araçlarını birey ve toplum üzerinde düşünülenden daha fazla etkili olduğunun fark edilmesiyle birlikte; bu araçlar daha sistemli ve bilinçli bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Yeniden Güçlü Etkiler döneminde yapılan araştırmalarda, kitle iletişim araçlarının etkilerinin yanında; içinde bulundukları toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel sistemle ilişkileri de ele alınmıştır (Mora, 2008).

Medyanın hedef kitle üzerindeki etkileri; doğrudan ve dolaylı etkiler olarak iki başlıkta incelenmektedir. Doğrudan etkileri sınırlı olan medya, hedef kitle üzerindeki asıl etkisini dolaylı yollarla oluşturmaktadır. Medyanın dolaylı etkileri; Gündem Belirleme, Suskunluk Sarmalı, Bilgi Açığı ve Medya Bağımlılığı kuramlarıyla ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

McCombs ve Shaw'ın 1972'de ortaya attıkları Gündem Belirleme Kuramı'na göre; medyanın haberlere verdikleri önem derecesi, insanların o olaya verecekleri önemi belirlemektedir (McQuail & Windahl, 2005). Medyada yer alması muhtemel konular çok çeşitlidir ve medya bunların hepsine birden yer veremeyeceği için, eleme yapmak durumundadır. Bu nedenle bazı olaylara yer veren kitle iletişim araçları, bazılarına hiç yer vermemektedir. Ya da

bazı olaylara çok uzun süre ayırırken, bazı olayları kısa süre göstermektedir. İnsanlar bazı durumlarda sadece kitle iletişim araçlarında yayınlanan olaylar hakkında bilgi sahibi olabilmekte, medyada yer verilmeyen olayları öğrenememektedir. Bu yönüyle kitle iletişim araçları, insanların gündemini belirleme gücünü elinde tutmaktadır (Ural, 2009). Medyada en fazla yer alan konu, halk tarafından en önemli konu olarak algılanmaktadır. Bu sayede; kitle iletişim araçları, toplumun ne düşüneceğini değilse de, ne hakkında düşüneceğini belirlemektedir (Yumlu, 1994).

Gündem belirleme kuramı ile bağlantılı bir başka kuram da Suskunluk Sarmalı Kuramı'dır. Elisabeth Noelle-Neumann tarafından 1974 yılında ortaya atılan kurama göre; toplumdan dışlanmak ve yalnız kalmak istemeyen insan, kamuoyunun görüşlerini kabul etmiş gibi görünmeyi tercih etmekte ve buna uygun davranmaktadır (Mcquail ve Windahl 2005). İçinde yaşanan toplumun ortak bir görüşünün olması mümkün olmadığı gibi, bireyin kamuoyunu araştırması da imkânsızdır. Bu noktada kitle iletişim araçlarında yer alan düşünceler, kamunun ortak görüşü olarak algılanmaktadır. Kitle iletişim araçları bazı görüşleri kamunun ortak fikri olarak yansıtmakta, konu hakkında şahsi fikri olmayan ya da yalnız kalmaktan korkan bireyler suskunluk sarmalına katılmakta ve medyadaki görüşe uygun davranmaktadır. Kitle iletişim araçları, toplumsal görüşü yansıtmakla kalmayıp belirleme gücünü elinde tutmakta ve toplumun çeşitli kararlar vermesinde (iktidarı seçme vb.) etkili olmaktadır (Şimşek, 2009).

Bilgi açığı kuramına göre, medya aracılığıyla yayılan bilgiye sosyo-ekonomik açıdan üst tabakadaki insanlar daha kolay ulaşabilmektedir. Bu nedenle düşük sosyo-ekonomik sınıfa mensup insanlar bilgiye daha az ulaşır ve fakir kalmaya devam ederken; üst sınıf bilgiye daha çok ulaşır, daha da zenginleşmektedir. Böylece sınıflar arası bilgi ve refah düzeyi farkı gittikçe açılmaktadır. Medya bağımlılığı kuramı ise, karmaşık toplumsal yapılarda insanların bilgi edinmek ve yol çizmek için medyaya daha da bağılı hale geldiğini iddia etmektedir (Devecioğlu, 2019).

Medya – İktidar İlişkisi

Teknolojide yaşanan gelişmeler ve kitle iletişim araçlarının yaygın kullanımı sonucunda haberleşmenin sınırları ortadan kalkmıştır. McLuhan'ın ifadesiyle; küresel bir köye dönüşen dünyada, köyde olup biten her şeyi görüp – duyan medya için, “küresel köyün muhtarı” demek abartılı bir ifade olmayacaktır. Medya, 1828’de Lord Thomas Babington Macaulary tarafından İngiliz Parlamentosu’nu oluşturan ruhani asiller, dünyevi asiller ve halktan sonra dördüncü güç olarak tanımlanmıştır. Bugün de özellikle demokratik sistemlerde üç temel güç olan yasama, yürütme ve yargıdan sonra; medya dördüncü büyük güç sayılmaktadır. Halkın düşüneceği konuları belirleyebilen hatta düşüncelerini etkileyebilen medya; savaş, terör gibi olağanüstü hallerde bir cephe görevi de görmektedir (Ural, 2009).

İktidarın vazgeçilmez unsurlarından biri “güce sahip olmak” ise; iktidarın medyanın gücüne kayıtsız kalması mümkün değildir. İktidarlara için; güce sahip olmak kadar, yönetilenlerin bu gücü tanınması ve itaat etmesi de önem arz etmektedir. Kısa sürede büyük kitlelere ulaşabilen medyanın kontrolü, bu itaati oluşturmak açısından da önemlidir.

İktidarın medya üzerindeki kontrolü, daha medya araçlarının kurulması aşamasında başlamaktadır. Radyo ve televizyonlar yayın yapabilmek için hükümetten ruhsat ve izin almak durumundadır. Bu teknik ve hukuki mecburiyet; medyayı hükümetin denetimine açık hale getirmektedir. Yapılan yayınların hükümetin kurmuş olduğu düzeni tehdit etmesi durumunda; yayın izninin iptali kozu medyayı hizaya sokmak için kullanılabilir. Medyanın yayınlarına devam edebilmesi için mevcut siyasi yönetimle çatışmaktan kaçınması hatta siyasal harcamalar yapması gerekmektedir (Herman & Chomsky, 1998). Medya gündemi değiştirme ya da izleyicileri etkileyerek olaylara yön verebilme gücüne sahip olsa da; medyanın varlığını devam ettirebilmesi iktidara bağlıdır. Bu nedenle iktidar – medya ilişkisinde güç iktidarın elindedir. İktidarın isteklerine aykırı

davranan medya varlığını devam ettiremeyecektir (Karakoç & Mert, 2016).

Medyanın varlığını sürdürebilmek için siyasi yönetimle uzlaşa içinde olma çabasına girmesi, medyayı doğrudan ya da dolaylı bir biçimde iktidarın amaçlarına hizmet eder hale getirmektedir. Yapılan eylemlere, izlenen politikalara toplumun rıza göstermesini amaçlayan iktidar; toplumsal rızayı oluşturmak için medyanın gündemi belirleme gücüne başvurmaktadır. Medya; halkı siyasetten uzaklaştırma, mevcut durumun kaçınılmaz olduğuna inandırma, umut aşılama, iktidarın başka alternatifinin olmadığına ikna etme, gündemdeki konular hakkında vatandaşın bilgi sahibi olmasını engelleme ya da olası sivil itaatsizlik eylemlerini engelleme görevini üstlenerek iktidarın arzu ettiği toplumsal itaate zemin hazırlayabilir (Damlapınar, 2008).

Siyasal iktidarların, toplumsal rızayı inşa edebilmeleri için; yönetebilmeye ehil olduklarının ispatlanması gerekmektedir. Meşruiyet olarak adlandırılan bu kavram; siyasi iktidarın toplumu hangi sıfatla ve ne için yöneteceği sorularına cevap vermektedir. Siyasi iktidarın varlığı meşruiyetiyle doğru orantılıdır. Toplum nazarında meşruiyetini kaybeden bir iktidar; yönetici konumunu korusa bile iktidar özelliğini kaybedip salt bir güce dönüşmektedir. Meşruiyetin siyasi iktidar tarafından bir defa sağlanması yeterli olmayacaktır. İktidarlar meşruiyetlerini sürdürmek zorundadırlar. Meşruiyet arayışındaki iktidar için en önemli araç medyadır. Kitle iletişim araçları, iktidarın meşruiyetini sürdürmesinde aracı görevini üstlenmektedirler (Satır, 2018, Mora, 2008).

Gramsci, iktidarın tahakkümünü hegemonya kavramıyla açıklamaktadır. Gramsci'ye göre hegemonya kavramı "egemen sınıfın boyun eğenlerin rızasıyla gücü kazanması"nı ifade etmektedir. Egemenler, boyun eğenlerin rızasını kazanmak için medyayı ve çeşitli ideolojik araçları kullanmaktadırlar (Çoban, 2013). Gramsci'nin hegemonya kuramından etkilenen Althusser, devletin ideolojik aygıtlarını baskı aygıtları ve ideolojik aygıtlar olarak iki grupta toplamaktadır. İktidarlar ideolojilerini halka

benimsetmek için; ordu, polis gibi baskı aygıtlarını ya da okul, kilise, medya gibi ideolojik aygıtları kullanmaktadırlar. Althusser, baskı aygıtlarının iktidarın egemenliğini oluşturmak amacıyla kamusal alanda zor kullanma yoluyla işlediğini ifade eder. Medyanın da içinde bulunduğu ideolojik aygıtlar ise hem kamusal hem de özel alanda toplumsal rızayı oluşturma görevini üstlenmektedirler (Althusser, 1989).

Chomsky; iktidar – medya ilişkisinde iktidarın baskın olduğunu ve medyanın gündeminin iktidar tarafından belirlendiğini savunmaktadır. Chomsky'ye göre medya bazen iktidara muhalif yayınlar yapıyormuş gibi görünse de, aslında bu yayınların iktidar tarafından başka olayları perdelemek için planlanmaktadır (Chomsky, 2012). Medya; bir yayınında iktidar hakkında eleştiri yaparken, diğer yayınlarında dikkati başka yöne çekecek içerikleri “şok, süper, korkunç” gibi duygulara hitap eden, bilinçaltını etkilemeye yönelik söylemlerle sunmaktadır (Damlapınar, 2005). Medya, özellikle de televizyon, yaptığı yayınlar ile insanların tüm boş zamanlarını doldurmakta; böylece bir araya gelip ciddi bir şey konuşmalarına fırsat vermemektedir. Dahası insanları evlerine hapseden televizyon, onların kendi küçük dünyalarından çıkıp toplumsal sorunlarla ilgilenmelerini engellemektedir (Ural, 2009).

Medya – iktidar ilişkisi genellikle iktidarın bağımsız, medyanın ise bağımlı değişken olarak ele alındığı bir çerçevede değerlendirilmektedir. Ancak medya – iktidar ilişkisini tam olarak anlamak için daha diyalektik bir çözümleme yapmak gerekmektedir. İktidar, medyayı etkilemek ve kontrol altına almak için çabalarken, medya da yaptığı yayınlar ve sahip olduğu kitleleri etkileme gücüyle iktidar üzerinde bir baskı oluşturmaktadır (Altun, 2009).

Medya ile ilgili ana akım (liberal) ve eleştirel yaklaşımların medya – iktidar ilişkisini yorumlarken de geçerli olduğu görülmektedir. Ana akım ya da liberal yaklaşım olarak adlandırılan görüş; medyayı iktidarı denetleyen dördüncü güç olarak konumlandırırken, eleştirel akım savunucuları medyanın iktidar

tarafından propaganda aracı olarak kullanıldığını ileri sürmektedir (Utma, 2010).

Medya – siyasal iktidar ilişkisine dair liberal ve eleştirel kuram savunucuları iki zıt görüş ortaya atmaktadır. Bir yanda yeni iletişim teknolojileri sayesinde bilgili yurttaşların yönetimde daha fazla söz sahibi olacağını düşünen, “tele demokrasi” dönemini müjdeleyenler; diğer tarafta ise teknolojinin seçkinler topluluğu tarafından halkı köleleştirmek için kullanılacağını düşünen “telefaşizm”in felaket tellalları yer almaktadır. Teknolojik gelişmeler her iki ihtimali de olası hale getirmektedir. Bu noktada belirleyici unsur, medyanın dizginlerinin kimde olduğu ve bu kimselerin ne yapmayı hedefledikleridir (Şahin, 1991).

Medyanın; yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinden sonra iktidarı denetleyen dördüncü güç olduğunu ispatlayan yakın geçmişte yaşanmış bazı örnekler bulunmaktadır. Watergate skandalında Nixon hakkında “FBI Nixon’ın Demokratlara yönelik sabotaja yardım ettiğini ortaya çıkardı” başlığıyla bir haber yayınlayarak Nixon’un istifasına giden süreci başlatan Washington Post gazetecileri, medyanın gücünü gösteren güzel bir örnektir. İsveç’te devletin; Bogars silahlarının yasadışı olarak satılması olayın karışmasının haberleştirilmesi de medyanın demokratik rolüne örnek gösterilebilir (Kanber, 2003).

Medyanın kamuoyunu etkileme gücü hakkında yapılan çalışmalar, toplumsal ve siyasal konulardaki yayınların izleyenler üzerindeki etkisinin sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Tek bir yayın ile izleyenlerde tutum değişimi mümkün görülmemektedir. Toplumsal ya da siyasal konularda yapılan yayınlar daha çok var olan tutumu pekiştirmeye hizmet etmektedir. Yayınların sürekli yapılması halinde izleyicilerde uzun vadede değişim sağlanabilmektedir (Uğur, 2003, s. 16). Yayınlara maruz kalan kitlenin eğitim durumu da etkilenme oranını değiştirmektedir. Az gelişmiş ülkelerde ve düşük eğitilmiş alıcılar üzerinde medyanın etkisi daha fazla olurken; gelişmiş ve eğitilmiş toplumlarda medyanın

etkisi insanları düşünmekten çok tüketime yönlendirmek şeklinde ortaya çıkmaktadır (Ural, 2009).

Günümüzde medya sahipleri başka sektörlerde de iş yapmaktadırlar. Medya sahiplerinin farklı alanlarda da büyük bir ekonomik güce sahip olması; medya sahiplerinin siyasi iktidarla iş – çıkar ilişkisine girmeleri ihtimalini arttırmaktadır. Bu ilişkide ya medya, iktidardan çıkar sağlamak için sahip olduğu gücü kullanmakta ya da iktidar, medyayı kontrol altında tutabilmek için medya sahipleri lehine kuralları zorlamaktadır. Her iki ilişki türünde de medya etiğinin muhafazası zorlaşmaktadır (Utma, 2010).

Geleneksel medyanın rıza üretiminde üstlendiği rol hala tartışmalı iken, yeni medyanın hayatımıza girmesi bambaşka bir tartışmanın başlamasına sebep olmuştur. İktidar denetiminin, yeni medyada geleneksel medyaya kıyasla daha az olması nedeniyle; yeni medyada muhalif söylemler daha kolay yer bulmaktadır. Yeni medya tabi olanların karşı hegemonya üretmesine imkân tanımakta; bu özelliği dolayısıyla iktidarların rıza üretim süreçlerinde kesintiye sebep olmaktadır (Bennett, 2003).

İnternetin yaygın biçimde kullanılmaya başlaması ve yeni medyanın ortaya çıkışıyla; geleneksel haber üretim süreci değişikliğe uğramıştır. Geleneksel süreçte haberin tüketicisi konumundaki kitle, internette kendi sitesini oluşturabilmekte ve şahit olduğu ya da duyduğu haber ve bilgileri paylaşabilmektedir. Bu yeni ve özgür ortamda gazeteciler de geleneksel haber üretme sürecinde medyada yer bulamayan haberlerini yeni medyada yayınlatabilmektedir. Hem sivil halkın hem de gazetecilerin halkı bilgilendirme çalışmaları sonucunda, haberler gizli kalmamaktadır. Ancak bu özgür alan, sansürden tümüyle arındırılmış değildir. Kısa sürede, kalabalık kitlelere ulaşabilen bu yeni haber mecrası; iktidarlar açısından bir tehdit olarak görülmekte ve kontrol altına almaya çalışılmaktadır (Sarılar, 2016).

İktidarın karar ve eylemlerinin eleştirildiği bir toplumsal eylemlilik alanı olarak da kullanılan yeni medya; toplumun sesini siyasetçilere duyurmasına ve muhalefet etmesine fırsat sunmaktadır

(Biçel, 2012). Yani sosyal medyada siyasal gelişmeleri takip eden kullanıcılar düşünce ve fikirleriyle örtüşmeyen bir siyasal uygulama ile karşılaştıklarında; iktidara anında tepki verme ve itiraz etme imkânına kavuşmuşlardır. Bununla birlikte; Arap Baharı eylemleri, Wall Street'i işgal eylemi, İspanya'daki İndignados (15-M) hareketi ve Türkiye'deki Gezi Parkı eylemlerine katılanlar sosyal medya üzerinden haberleşmiş ve örgütlenmişlerdir. İktidarların kamuoyundan gizlemeye çalıştığı bazı bilgilerin ele geçirildiği ve sosyal medya sayesinde kısa sürede çok fazla insanın bu bilgilere ulaşabildiği de bir gerçektir. Buna örnek olarak Wikileaks verilebilir. Wikileaks; İsveç merkezli uluslararası bir organizasyondur ve diğer organizasyonların bilinmesini istemediği belgeleri ele geçirerek kamuoyuna sızdırmıştır (Kaya, 2016).

Sonuç

19. yüzyılın sonlarından bu yana medya ile iktidar arasındaki ilişki merak edilegelmiştir. Bu ilişkiyi açıklamak için ortaya atılan görüşler, kitle iletişim araçlarının yaşadığı teknolojik değişime bağlı olarak, yıllar içerisinde değişime uğramıştır.

Medyanın kamuoyunun düşüncelerini doğrudan etkilediğini iddia eden ilk kuramlar zaman içerisinde yerini, gündem belirleme ya da suskunluk sarmalı gibi medya etkilerinin daha dolaylı olduğu kuramlara bırakmıştır. Medya kısa vadede kamuoyunu dönüştürme yeteneğini sahip değilse de, uzun vadede düşüncelerini etkileyebilmekte; dahası neyin önemli olduğu ve ne hakkında düşünmeleri gerektiğini belirlemektedir.

Halkın düşüncelerini yönlendirme gücüne sahip olması, medyayı iktidarlar için hem bir cazibe merkezi hem de bir tehdit unsuru haline getirmektedir. Bu nedenle iktidarlar medyada yer alacak içerikleri denetleyebilmek için ya medyayı yasalarla sınırlandırmakta ya da medya yöneticileri ile aralarını iyi tutmaya çalışmaktadır. Medya yöneticileri de bu yasaklardan kurumlarını koruyabilmek adına iktidarın aleyhinde yayın yapmamaya ya da iktidarla kulis faaliyetleri yaparak, kendi lehine çıkar elde etmeye çalışmaktadır. Medyanın denetimi ister yasaklarla, isterse ikili

ilişkilerle şağlansın; bu denetim medyanın tarafsızlığına gölge düşürmektedir.

KAYNAKÇA

Althusser L. (1989). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Altun, F. (2009). Medya iktidarı medya etiğinin düşmanı mı? *Çağımızın Ahlak Bunalımı ve Çözüm Arayışları -Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı-*, 24-26 Nisan 2009, s. 269-283

Bennett, L. (2003). New Media Power: The Internet and Global Activism. İçinde N. Couldry & J. Curran (Ed.), *Contesting Media Power: Alternative Media in a Networked World* (s. 17-37). London, UK: Rowman & Littlefield.

Biçel, Ç. (2012). Digital toplumda deneyim ve medya belleği. P. M. Parmaksız (Ed.) içinde, *Neye Yarar Hatıralar?: Bellek ve Siyaset Çalışmaları*. (s. 47-77) Ankara: Phoenix,.

Canetti, E. (2006). *Kitle ve iktidar*. G. Aygen (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Chomsky N. & Herman E. S. (1998). *Medya halka nasıl evet dedirtir; kitle iletişim araçlarının ekonomi politiği*. (Çevirenler: Berfu Akyoldaş, Tamara Han, Metin Çetin, İsmail Kaplan). İstanbul: Minevra Yayınları.

Chomsky, N. (2007). *İktidarı anlamak*. Çev. Burcu Şentürk vd., İstanbul: Aram Yayıncılık.

Chomsky, N. (2012). *Medya gerçeği*. İstanbul: Tümm zamanlar Yayıncılık.

Çoban, S. (2013). *Hegemonya aracı ve ideolojik aygıt olarak medya*. İstanbul: Parşomen Yayıncılık.

Damlapınar, Z. (2008). *Medya ve siyaset*. Konya: Eğitim Yayınevi.

Devecioğlu, E. (2019). *28 şubat sürecinde medya ve siyasal iktidar*. Yüksek Lisans Tezi. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

Foucault, M. (2014). *Özne ve iktidar*. I. Ergüden ve O. Akınhay (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

<https://sozluk.gov.tr/>

Işık, M. (2002). *Kitle iletişim teorilerine giriş*. Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.

Kanber, R. (2003). *Medya ve sağlık*. Ankara: Türk Sağlık-Sen Yayınları.

Karakoç, E. & Mert, A. (2016). Sinemada siyasal iktidar, ideoloji ve medya üçgeni: wag the dog filminin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (34), 279-297.

Kaya, B. (2016). Siyaset, medya ve iktidar ilişkisi çerçevesinde siyasal hafıza. Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Kışlalı, A. T. (2002). *Siyaset bilimi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

McQuail, D. & Windal, S. (2005). *İletişim modelleri*, Konca Yumlu (çev), 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

Mills, C. W. (1974). *İktidar seçkinleri*. Ü. Oskay (Çev.). İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Mora, N. (2008). *Medya çalışmaları medya pedagojisi ve küresel iletişim*. İstanbul: Alt Kitap Yayınevi.

Sarılar, N. B. (2016). *Profesyonel gazetecilerin tanıklığında medya-iktidar-demokrasi ilişkisi: 2002 - 2015 dönemi*. Doktora Tezi. Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Satır, M. E. (2018). Siyasal meşruiyetin sağlanmasında medyanın rolü üzerine bir değerlendirme. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi, Özel Sayı*, s.e115-e128.

Şahin, H. (1991). *Yeni iletişim ortamı-demokrasi ve basın özgürlüğü araştırması*, İstanbul: Basın Konseyi Bilimsel Araştırması.

Şimşek, S. (2009). Medya-siyaset - iktidar üçgeninde medya gerçeği, *Selçuk İletişim*, 6, 1,124-143.

Uğur, A. (2003). *Kültür kıtası atlası*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Ural, O. A. (2009). *Türkiye'de televizyon yayıncılığı bağlamında medya ve siyaset ilişkisi*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Utma, A. M. (2010). *1980 sonrası türkiyesi'nde medya-siyasi iktidar ilişkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Yumlu, K. (1994). *Kitle iletişim kuram ve araştırmaları*, İzmir: Nam Basım.

BÖLÜM IV

Dijital Egemenlik ve İletişimin Jeopolitiği

Özge ERCEBE¹

Giriş

Dijital egemenlik kavramı sadece Türkiye’de değil özellikle son on yıldır dijital uygulamalar ve iletişim ağlarının yasal düzenlemeye ve kontrole meydan okuyan hızdaki gelişimi karşısında dijital altyapıların küresel düzenlemesi ve dijital teknolojilerin geliştirilmesi ile ilgili bir kategori olarak ulus devletin egemenliğini yeniden tesis etmeyi amaçlayan güçlü bir siyasal terim olarak öne çıktı. Uluslararası alanda da akademik ve siyasi ilginin odağına yerleşen dijital egemenlik, bilginin evrensel ortaklığı vaadinden uzaklaşılmasına ilişkin endişeler ve küresel internetin parçalanmış kurumsal ve ulusal ağlara dağılması gibi nedenlerden kaynaklandığı söylenebilir.

¹ Dr.Öğr.Üyesi. Trakya Üniversitesi Keşen Yusuf Çapraz Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü

Politik olarak siber güvenlik, içerik düzenlemesi ve veri yönetimi gibi konularda devletlerin giderek artan müdahale eğilimleri kavram üzerindeki tartışmaların nedenlerinden bazıları olarak sıralanabilir. “Siber egemenlik”, “bilgi egemenliği”, internet yönetişimi” gibi farklı tamlamalarla da karşımıza çıkan dijital egemenlik, internet düzenlemelerinin ulusallaştırılması ve bu ulusallaştırmanın yöntemleriyle bağıntılı olarak tartışılmaktadır. İnternetin ulusallaştırılması ağırlıklı olarak otoriter/yarı otoriter rejimlerle ilişkilendirilse de Almanya ve Fransa örneklerinde olduğu gibi liberal demokratik devletlerde de internet üzerinde daha fazla kontrol sahibi olma ve egemenlik alanını dijital alanda da uygulamanın yolları aranmaktadır. Dijital alanı egemenlik alanı içine almaya yönelik uygulamaların ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel ve veri egemenliği olmak üzere temelde üç başlık altında tartışıldığı görülmektedir. Dijital alan üzerindeki tartışmalar, web sitelerinin zararlı içeriklerini ve kapsamının filtrelenmesini, engellenmesi; verilerin yerelleştirilmesi, teknolojik bağımlılığın azaltılması, Çin ve Rusya örneğinde öne çıkan yerel ağın fiziksel altyapısının küresel internetten yalıtılmasına kadar farklı biçimlerde uygulamaya yansımaktadır.

Çin hem teknolojik altyapı yatırımlarıyla hem de yerli girişimcilere sağladığı desteklerle ekonomik alanda dijital gelişmesini sağlarken, siyasal sisteminin devamlılığının sağlanmasında da yasal düzenleme ve politik söylemiyle iç güvenliğe dönük uygulamaların en dikkat çeken örneği olarak öne çıkmaktadır. Çin örneğinin Rusya tarafından da benimsenerek, çevrimiçi bilgi alanı üzerindeki kontrolü ulusal sınırlar içinde güvence altına alma ve uluslararası hukuka göndermede bulunarak, kendi bilgi alanını korumaya dönük girişimlerine müdahale edilmeme ilkesi çerçevesinde dijital alanda devlet otoritesi vurgusunu dile getiren bir diğer ülke olarak dikkat çekmektedir (Ristolainen 2017, 113). Avrupa’da ise ABD ve Çin’in dijitalleşmede başı çeken devletler olarak öne çıkması ve oligopoller yaratması karşısında bir yandan veri güvenliğini düzenleme, yerel dijital endüstrileri geliştirme ve destekleme yolunda adımlar

atılırken (Claessen, 2020) diğer yandan da ABD ve Çin arasında yaşanan “teknoloji savaşında” (Christakis , 2020, s. 43) dijital alanın jeopolitik önemi üzerine ortak tavır alma tartışmaları öne çıkmaya başlamıştır. Bununla birlikte Avrupa vatandaşlarının bireysel dijital egemenliği vurgusuyla da internet alanındaki düzenlemeler “Avrupa değerleri” ile birleştirilmeye çalışılmaktadır (Floridi 2020).

Bu çalışmada dijital egemenlik kavramının ekonomi, veri egemenliği, güvenlik ve hukuk çerçevesindeki sosyal ve siyasal karşılıklarıyla Çin, Rusya ve Almanya’daki kullanımları ve uygulamaları ele alınacaktır. Farklı bölgelerdeki değerlendirmeler ve yaklaşımların kavramın kullanımı ve uygulamaları ile benzerlik ve farklılıklar değerlendirilecektir. İlk bölümde kavram üzerindeki temel tartışmalara değinilecektir. Sonraki bölümlerde kavramın ekonomi, güvenlik ve hukuki boyutları jeo-politik pratikler üzerinden değerlendirilecektir. Bu değerlendirme, farklı bölgelerde belirtilen kapsamlardaki kullanım ve uygulamalar çerçevesinde yapılacaktır. Dijital egemenlik söylemlerinin siyasi coğrafya, hukuk, bilgisayar bilimi, etik ve güvenlik çerçevesinde ele alınması dijital dönüşümün sadece sosyo-teknik bir modernleşme süreci olmadığı kendine özgü jeo-politik söylemler ve pratikler olarak anlaşılması ve analiz edilmesinin siyasi iktidarın iletişim alanına müdahalelerinin farklı boyutlarda ortaya konabilmesi açısından da önem taşımaktadır.

Dijital Egemenlik Kavramı: Tanım ve Kullanımlar

Egemenlik kavramı ulusun dışarıdaki güçlere karşı kendi kaderini tayin etme yeteneğini ifade eder. On altıncı yüzyılda Bodin’in görüşlerinin etkisiyle, bir devlette nihai karar verme gücünün ve bu gücü kullanma hakkının hükümdara yani egemene ait olması fikri gelişmiş ve on sekizinci yüzyılda Rousseau hükümdarın egemenliğinden halkın egemenliğine doğru ilerletmiştir. Modern demokrasilerin gelişmesiyle birlikte bir bütün olarak halkın en yüksek devlet gücüne sahip olduğu ve bunu seçtiği yöneticilere devrettiği fikri hâkim olmuştur. Egemenlik teriminin, bir devletin sınırları içinde ve sınırları ötesindeki faaliyetleri fiilen kontrol etme

yeteneği, belirli bir biçimde otoritenin sınırlar içinde örgütlenmesini, Westphalia Anlaşması çerçevesinde egemenliğin dış otorite yapılarından bağımsızlığını ve uluslararası yasal egemenlik çerçevesinde bir devletin diğer devletler tarafından tanınması olmak üzere dört farklı anlamda en az dört farklı yaygın kullanıma sahiptir (Krasner 2001 s.13).

Dijital alanın egemenlikle ilişkisinin ilk kurulduğu alan 1990’larda internetin yaygın kullanımının başlamasıyla küreselleşme tartışmalarının yeni boyutu ilişkili olarak “siber alan egemenliği kavramıdır (Saasen, 1996; Cohen, 2012). Daha sonra internet egemenliği odaklı ilk analizler, internetin ulusötesi doğasını, ayrı fiziksel bölgelerden türetilen veya bunlar üzerinde çalıştırılabilir geleneksel egemenlik ilkelerinin devamı olan bir alan olarak tanımlanmıştır (Reidenberg 1997). Ancak 2000’lerin başından itibaren, egemenlik kavramının internetin egemenlik teorisine ve pratiğine olan etkilerine odaklanan internet sonrası dünya ile ilişkilendirilerek tartışılmaya başlandığı görölmektedir. Bu tartışmalarda iki farklı yön dikkat çekmektedir. Tartışmaların bir tarafında küreselleşmenin egemenliğe olan etkisinin sadece uygulamada yeni zorlukları öne çıkarmakla ilgili olduğu ağırlık kazanırken (Krasner, 2001) diğer yanda devletlerin kendi toprakları üzerinde uyguladığı varsayılan siyasi tekeli ve egemenlik ile toprak arasındaki ilişkinin internetle birlikte değiştirdiği değerlendirmeleri öne çıkmıştır (Agnew, 2018). Agnew’e göre (2018, s.13) küreselleşme ile birlikte devlet egemenliği hem kavramsal gücünü hem de kamu yönetimi, ulus, kimlik ve demokrasi gibi bölgesel niteliklerini kaybetmiştir. En başından beri devlet- toprak arasındaki ilişki ile kurulmuş olan egemenlik kavramı küreselleşmeyle birlikte daha karmaşık bir hale gelmiştir. Krasner (2001) ise küreselleşmenin egemenliği baltaladığına yönelik iddianın abartılı bir iddia olduğunu, egemenlik ile küreselleşme ilişkisi bağlamında yapılan değerlendirmelerin başlangıçtan beri egemenlik kavramına ilişkin yaratılan “örgütlü ikiyüzlülüğün” bir devamı olduğunu savunmuştur (Krasner, 2001).

Hem liberal demokrasilerde hem de otoriteryen/yarı otoriteryen rejimlerde siyasi ve ekonomik alanda farklı varyantlarda, farklı referanslarla ve farklı özelliklerle kullanıldığı görülmektedir. Özellikle 2011 Arap Baharı sonrasında dünya çapında otoriter liderler sosyal medyanın kitleleri mobilize etme potansiyelinin yönetimleri için gerçek bir tehdit haline geldiğini fark etmeleriyle çevrimiçi iletişimde kontrollerini arttırmanın yollarını aramaya başlamaları (Richter ve Kozman 2021) dijital alanda egemen olma yaklaşımının otoriter örnekleri olarak görünür hale gelmiştir. Devletlerin dijital egemenlik alnını genişletme yönündeki adımları Edward Snowden'in ABD'nin devasa küresel gözetim uygulamalarına ilişkin 2013 yılındaki ifşaatları sonrasında istihbarat teşkilatları ve teknoloji şirketlerinin veri toplama, veri analizi ve veri kontrolü üzerindeki güçlerinin görünür hale gelmesiyle hız kazanmıştır. Snowden'in ifşaatları devletlerin gözetim yetkilerinin yasallığı, gerekliliği ve orantısına yönelik standartların nasıl olması gerektiği ilişkin dünya çapında tartışmalara neden olmuştur (Ni L. 2015; Müeller 2017). Büyük teknoloji şirketlerinin kendi ticari amaçları doğrultusunda kamusal alan ve iktidarlar üzerindeki güçlerini sürekli arttırmaları, yaptıkları yatırımların ve ağ düzenlemelerinin kendi konumlarını sağlamlaştırmaya hizmet etmeleri (Hindman 2018) dijital iletişimin dayandığı açık internet protokollerini anlamsız hale getirmektedir. Bu da demokratik egemenlik kavramının önündeki en önemli zorluklardan birisi olarak değerlendirilmektedir. Piyasanın genişlemesi, düzenlemesi, kamu iletişiminin sağlanması ve yapılandırılması gibi konularda şirketlerin sahip oldukları güç ile devletin müdahale alanı üzerinde etkili olmalarının yanı sıra şirketlerin birer kültürel ve politik alanı yönlendirici etkileri hükümetlerin dijital alana müdahalesinde gerekçe oluşturmaktadır (Zuboff 2019).

Farklı rejimlerle yönetilen ve farklı gerekçelere sahip olan devletlerin yanı sıra büyük teknoloji şirketlerinin piyasa hakimiyeti göz önüne getirildiğinde kavramın tartışılmasındaki çeşitlilik fark edilmektedir. Bu da kavram üzerinde ortak bir tanımın yapılmasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle dijital egemenlik belirsiz bir kavram

olarak değerlendirilmektedir (Couture & Toupin 2019; Mueller 2020; Pohle & Thiel 2020; Roberts vd. 2021). Bu karmaşıklığın temelinde dijital egemenliğin sadece bilgisayar teknolojisinin kapsayıcı kullanımıyla değil temel olarak makro-sosyal dönüşüm sürecini kapsayan dijital bağlantıların yaygınlaşması ve dijital veri akışların belirgin biçimde artmasıyla ilişkili olması yatmaktadır (Pohle, 2021, s.4). Ancak, kullanıldığı bağlama ve kavramı kullanan aktörlere bağlı olarak dijital egemenlik, devletler, şirketler ya da bireylerin “kendi kaderini tayin hakkı” vurgusunu içermektedir. (Budnitsky & Jia, 2018).

Devlet egemenliği ile dijital iletişimin özgürlükçü ve sınırları kaldıran yapısının birbirine zıtlığı dijital alanda uygulanmasının zorluklarını da beraberinde getirmektedir (Mueller, 2010). Ancak dijital alanda devlet egemenliğini reddetme argümanlarının da giderek artan bir şekilde zayıfladığı görülmektedir (Pohle, 2020, s. 13). Bunun temel nedenlerinden biri devlet egemenliğine gerçek meydan okumanın merkezi olmayan ağların örgütsel niteliğinden çok ticarileşmiş internet ortamıyla birlikte maddi ve manevi anlamda toplumsal yapıda yaşanan dönüşümdür.

Bununla birlikte kavramın değerlendirilmesinde en belirgin vurgu bir ulusun veya bölgenin dijital altyapı ve teknolojinin dağıtımı ile ilgili kararlar alması ve eyleme geçebilmesi ile ilgilidir. Ulusların egemen oldukları bölgede ve vatandaşlarını etkileyen konularda dijital alt yapı ve iletişim konusunda güvenliği sağlama çabaları konusunda iki ayrı yaklaşım öne çıkmaktadır. Bu yaklaşımlardan ilki ağ iletişiminin gelişmesiyle birlikte bunu siyasal sitemlerini açısından bir tehdit olarak değerlendiren ulusların yaklaşımı iken ikincisi kontrol ve bağımsızlığa olan gereksinimi güvenlik odaklı ele alan, liberal demokratik toplum idealleriyle çelişmekle birlikte, bilgisayar güvenliğinden ulusal güvenliğe doğru genişleyen yaklaşımdır (Pohle & Thiel, 2020, Pohle & Thorsten, 2021).

Devlet, Egemenlik, Dijital Egemenlik

2000'li yılların başında, otoriter hükümetlerin "dijital egemenlik" kavramını bölgesel olarak tanımlanmış egemen devletlerden oluşan bir Vestfalya dünya düzeni fikirlerine atıfta bulunarak yaymaya başlamışlardır (Zeng, Stevens & Chen 2017; Budnitsky & Jia 2018; Limonier, 2018; Pétiniaud vd.). 2010'lardan bu yana, "dijital egemenlik" anlatıları, başta Avrupa olmak üzere diğer birçok siyasi alanda da ele alınmıştır. Dijital dönüşümün mevcut konfigürasyonu, görünüme göre "egemen devlete" ve bazı bağlamlarda açıkça "egemen özne" yönelik bir tehdit olarak giderek daha fazla sorunsallaştırılır hale gelmiştir.

Politik-coğrafi bir perspektiften bakıldığında, "dijital egemenlik" söylemleri ve bunların meşrulaştırdığı pratikler, belirli tehditleri üzerinde duran, bir düşmanın belirli imgelerini dile getiren ve en önemlisi jeopolitik vizyonların unsurları olarak da değerlendirilebilir. "Dijital egemenlik" terimi, veri akışlarının düzenlenmesi için bölgesel kapatma stratejilerini meşrulaştırmak için de özellikle Çin ve Rusya tarafından sıklıkla kullanılmaktadır (Möllers, 2020). Bu kapatma stratejilerinin küresel birbirine bağıllık süreçleriyle yaşanan gerginliği yansıttığı da söylenebilir. "Dijital egemenlik" teriminin, örneğin Avrupa Komisyonu'nun 2019-2024 dönemi için önceliklerinde, potansiyel olarak küresel bir etkiye sahip teknolojik ve/veya düzenleyici standartları uygulama stratejilerini meşrulaştırmak için kullanması da bu yaklaşımın Avrupa'daki paralelliğinin bir göstergesi olarak da değerlendirilebilir.

Krasner (2001) ve Agnew (2005) "egemenliğin" nesnel bir sosyo-uzamsal yapı olarak değil, siyasi bir kavram veya hatta bir mit olarak analiz edilmesi gerektiğine dikkat çekmiş olmaları farklı aktörler tarafından yürütülen, bağlama bağlı olan ve belirli bir siyasi hedefe hizmet edebilecek jeopolitik bir egemenlik temsili (Desforges & Danet 2020) çağdaş "dijital egemenlik" tartışmalarının içinde barındırdığı çelişkilerin anlaşılmasını kolaylaştırıcı bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

Egemenlik, Hıristiyanlığın her şeye gücü yeten bir Tanrı fikrinin dünyevi, yani sosyal koşullara aktarılması veya "sekülerleştirilmesi" olarak yorumlanan modern bir kavramdır (Bartelson 1995; Schmitt 2008 [1922]). Modern devlet teorisyenleri, devlete ve temsilcilerine özgü, belirli bir bölge üzerinde üstün, türetilmemiş, her şeyi kapsayan, dışsal ve içsel olarak huzursuz bir yönetim olarak bir egemenlik anlayışı geliştirmişlerdir. Modern uluslararası devletler düzeni hala bu bölgesel konsepte dayanmaktadır. Bu nedenle, bölgeler arasındaki tüm ağ oluşturma biçimleri, bölgesel egemenlik kavramlarıyla bir gerilim durumuna gelme riski taşımaktadır (Sassen 1996). Sınır ötesi veri akışları, nihayetinde geleneksel bir bölgesel egemenlik anlayışına meydan okumaktadır. Aynı zamanda, dijital çağdaki yoğun ağ oluşturma, egemenliğin, hareket etme yeteneği olarak, nihayetinde her zaman ilişkisel yerleştirmeye bağlı olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Egemenliği fiziksel olarak sınırlandırılmış ve yalıtılmış varlıklara bağlayan bir düşünme biçimi kaçınılmaz olarak burada yetersiz kalmaktadır (Bratton 2015; Pistor 2020).

Aydınlanma, sınırsız egemenlik fikri pekiştirilmiş, kralın sınırsız yönetimi fikrine karşı halk egemenliği kavramını öne çıkarmıştır. Rasyonel, bilgili, özerk, kendi kaderini tayin eden ve bu anlamda "egemen" özneler idealini varsayan halk egemenliği liberal ve çoğulcu demokrasilerde yasama gücü, bireysel hakların güvence altına alınması, anayasa ve kuvvetler ayrılığı ile sınırlıdır. Bu nedenle, devletin sınırsız egemenliği olarak egemenlik fikri, çoğulcu ve demokratik toplum fikirleriyle gerilim içindedir. Bu gerilim, "egemenlik" kavramının otoriter ve daha demokratik-liberal bağlamlardaki farklı temsillerini de açıklamaktadır (Benhabib, 2016).

Dijital Egemenliğin Jeo-Politik Yansımaları

Rusya

2010'ların başlarında, otoriter devletlerde gözlemlenen bir eğilimi takiben, dijital egemenlik Rus kamusal tartışmasının önemli bir unsuru olarak ortaya çıkmıştır. Mart 2012'de Vladimir Putin,

Rusya'yı “ahlaki değerlerin” koruyucusu olarak yeniden teyit ederek ve interneti siyasi projesine ve rejimin istikrarına bir tehdit olarak sunarak üçüncü dönemini “muhafazakar bir dönüş” ile başlamıştır. Rusya’da bilgi ve iletişim teknolojilerinin (ICT) oluşturduğu tehditlerin analizi ve devletin bilgi alanındaki egemenliğini sürdürmek için bunları değerlendirme biçimleri olarak (Stadnik, 2021, s.398) ele alınan dijital egemenliğin, son yirmi yılda Amerika’nın dijital hegemonyasının kırılmasına dönük vurguyla birlikte ahlaki değerlerin savunulması ve ulusal güvenlik kaygılarıyla birlikte internet yasal düzenlemelerle kontrol altında tutulan bir alan haline geldiği söylenebilir.

Rusya’da bilgi egemenliği kavramı ile de karşımıza çıkan dijital egemenlik küresel bilgi alanının yanı sıra ulusal ölçekte bilgi politikalarının oluşturulması ve uygulanmasında devlet otoritesinin üstünlüğüne ve bağımsızlığını da içermektedir. Bu çerçevede Rusya’da dijital egemenlik, yazılım ve donanım platformlarını, arama ve navigasyon sistemlerini, ağ ve veri korumasını, internet ve sosyal ağların ulusal sınırlar içerisinde kontrolünü sağlamaya dönük teknik yönünü; ulusun değerlerine uygun içerik üretimi ve sahte içeriğin bertaraf edilmesine dönük zihinsel- psikolojik egemenliği ve hükümet seçkinlerinin ve kitle iletişim araçlarının yanı sıra devlet politikasını da kapsayan bilgi egemenliğini kapsamaktadır (Kucheryavyiy 2015’den akt. Standik, 2021, s.399).

Rus devletinin bilgi egemenliği üzerindeki çabalarının kapsamının genişliği dikkat çekmektedir. 2019’un sonunda, Putin hükümeti, bilgi akışlarını bölgeselleştirmek için tasarlanmış teknik önlemler ve Rus İnternet sağlayıcılarını tüm İnternet trafiğine izin verecek teknik altyapı oluşturmaya zorlamak da dahil olmak üzere “egemen bir İnternet” kurmayı amaçlayan bir önlem paketi açıklanmıştır. Belirtilen hedef, Rus hükümetinin İnternet’in Rus alt ağı üzerindeki ve içindeki gücünü genişletmek olarak görülmektedir. Rus hükümeti, artık ICANN’e bağılı kalmamak için DNS üzerinde kontrol sağlamaya çalışmakta (Epifanova, 2020; Soldatov, 2019) devletin "kendi" ağı üzerinde küresel dünyayı etkili bir şekilde

etkileyecek şekilde güç kazanması anlamında sembolik bir örneği temsil etmektedir.

Rusya'nın dijital egemenlik arayışında, Sovyet sonrası alan için de önemli etkilere sahip olduğu söylenebilir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, eski SSCB'nin imparatorluk sonrası doğası, Sovyet sonrası ülkeleri, siber uzay da dahil olmak üzere Rusya'ya az ya da çok bağımlı hale getirdiği söylenebilir. Sovyetler Birliği'nin halefi olan Rusya Federasyonu, bölgede ekonomik, endüstriyel, eğitimsel ve kültürel yaygınlığın yanı sıra önemli altyapı merkeziliğini miras almıştır. Ayrıca, Rusya, 2000'li yıllardan bu yana, Rus liderlerin tamamen "yabancı" olarak görmediği (Mankoff 2009) ve bazen "yakın yurtdışı" (Tuathail 2016) olarak adlandırdığı Sovyet sonrası alandaki etkisini sürdürmeye veya güçlendirmeye isteklidir.

Altyapı açısından, İnternet yolları üzerindeki siyasi kontrolü güçlendiren Rus mevzuatı, Rusya'nın dijital gözetim imkanlarını arttırırken aynı zamanda Sovyet sonrası ülkeler için bağlantı esnekliği açısından zayıflıklar yaratarak potansiyel İnternet kesintilerini kolaylaştırdı. Rusya, çoğunlukla İnternet altyapılarının çoğunun üzerine inşa edildiği merkezi ulaşım ve enerji altyapıları nedeniyle, Sovyet sonrası dijital ağların merkezi olması ile komşu ülkelerde güvenli ve emniyetli İnternet erişimi üzerindeki potansiyel kontrolünün artmasını da kolaylaştırmaktadır. Ayrıca, Moskova'nın jeopolitik kaldırıcını oluşturan Kırım, Donbass veya Abhazya gibi Sovyet sonrası tartışmalı bölgeler, yalnızca Rusya üzerinden internet'e bağlanan bölgeler olarak Moskova'ya kinetik bir çatışmanın eşitliği de dahil olmak üzere yerel internet'i kolayca kontrol etme veya bozma yeteneği vermektedir (Pétiniaud ve Salamatian 2019). İnternet ağının bu yapısı da Sovyet sonrası alanı şekillendiren jeopolitik rekabetlerin entegre bir unsuru olarak dikkat çekmektedir.

Çin

Çin Hükümetinin 2010 yılında yayınladığı “White Paper” siber egemenlik konusundaki yaklaşımın geniş kapsamlı ilk

belgesidir. Çin topraklarında herkesin Çin yasalarına ve düzenlemelerine uymak zorunda olduğunun ifade edildiği bu belgeden sonra Çin uluslararası toplantılarda egemenlik ilkesi ile ilgili yaklaşımını ortaya koymuştur. Çin'in uluslararası arenada siber egemenlik anlayışını üç temel ilkenin varlığından söz edilebilir. Bunlardan ilki ulusal hükümetlerin diğer ulusal hükümetlere karşı sahip olduğu egemenlik haklarının vurgulanmasıdır. Bu ilke evrensel bilgi akışının serbestliğine karşı duruşu ifade etmektedir. Ulusal hükümetlerin çevrimiçi faaliyetleri kontrol edebilme hakkı vurgusunu öne çıkarmakta ve casus yazılımlar ile dış güçlerin siber saldırılarına karşı alınacak önlemlerle birlikte yerel gözetim ve yasal düzenlemelerle ilgili karar vericinin de devletlere bağlı olduğudur. Bu ilke aynı zamanda devletlerin dijital endüstrilerini uygun gördükleri şekilde organize etme ve geliştirme hakkına da gönderme yapar. Devlet sübvansiyonları ve diğer destek biçimlerini içeren kalkınma stratejilerini ve yabancı yazılım ve donanım için pazara erişim ve güvenliğin denetlenebilmesini içermektedir. İkinci ilke ulusal hükümetlerin yerli ya da yabancı tüm devlet dışı aktörler üzerinde egemen olmasıdır. Bu ilke ICANN ve IETF gibi kurumlar aracılığıyla geliştirilen çok paydaşlı internet yönetişimi modeline karşı duruşu ifade etmektedir. Üçüncü ilke, İnternet yönetişiminde devletlerin egemen eşitliğidir. Bu ilkeye göre hiçbir devlet diğerlerinden daha fazla güce sahip olmamalı ve hegemonya peşinde koşmamalıdır. Bu ilke, Çin ve ABD arasındaki hegemonik savaşın bir ifade olarak değerlendirilebilir (R. Creemers 2017, 113-114).

Siber egemenlik kavramı hem Çin'in uluslararası politikada bir süper güç olarak küresel internet yönetişiminin geliştirilmesinde etkili güç olma misyonu ile hem küresel ekonomide Çin'in teknolojik üstünlüğünü sağlamaya dönük yerel girişimcileri destekleme ve alt yapı yatırımlarıyla hem de yerel yasal düzenlemeler ile rejimin güvenliği sağlamaya dönük girişimler için kullanılmaktadır (R. Creemers 2022, R. Creemers 2022, Pohle ve Thiel, Digital Sovereignty 2020, R. Creemers 2022, Zeng, Stevens ve Chen 2017, Lindsay, Cheung ve Revero 2015, Powers ve Jablonski 2015).

Çin bir yandan küresel ölçekte diğer devletlerle ilişkilerini korurken bölgeselleştirme, yerlileştirme ve ekonomik yatırımlarla çevrimiçi aktörler ve içerik üzerinde etkili bir kontrol kurmaya devam etmektedir (Claessen, 2020). Geçtiğimiz on yıllar boyunca, Çin ve Rusya ulusal egemenlik vurgusuyla internet üzerindeki hakimiyetlerini haklı çıkarmaya ve genişletmeye çalışmaktadır. ABD yayılcılığına karşı yerel çıkarların varlığını desteklemeyi amaçlayan belirli düzenleyici ve endüstriyel kalkınma yönünde attıkları adımlarla da temellendirdiler. Çin'de Baidu, Alibaba ve Tencent ve Rusya'da Yandex gibi kamu-özel ortaklığı olan dijital “ulusal şampiyonlar” desteklenmiştir. Bu ortaklıklar, dünya çapında ortak ulusal hedeflere ulaşmak için stratejik olarak gerekli girişimler olarak sunuldu. Her iki durumda da bu iki otoriter/yarı otoriter rejim, küresel dijital düzende Silikon Vadisi'nin hâkim olduğu ve ABD hegemonyasına karşı ulusal siber politikalarıyla öne çıktı (Budnitsky & Jia, 2018).

Avrupa Birliği

Avrupa Birliği ölçeğinde ele alındığında, Alman söyleminin dijital egemenliğe ilişkin etkisi belirgin ve daha biçimlendirici etkisi vardır. Avrupa söylemi açısından, dijital altyapılara ve AB'nin rekabet gücüne odaklanan bir yaklaşım öne çıkmaktadır. Özellikle AB' Komisyonu, “stratejik özerklik” ve “teknolojik egemenlik” terimlerini kullanmayı tercih etmektedir (Bauer & Erixon, 2020). AB'nin “Dış ve Güvenlik Politikası İçin Küresel Stratejisi” çerçevesinde stratejik özerklik devlet egemenliği ve ekonomik rekabete yapılan vurguyla bağlantılı olarak ele alınmaktadır. Dijital egemenlik kavramı ile stratejik özerklik arasındaki temel fark, stratejik özerkliğin askeri/güvenlik politikası söylemi bağlamında karakterize edilmesi ve bu nedenle güvenlik ve savunma odaklı olarak devlet egemenliği ve ekonomiyi güçlendirmenin bir aracı olarak görülmektedir (Timmers, 2019, s.6). Avrupa düzleminde dijital egemenlikle bağlantılı olarak karşılaşılan “teknolojik egemenlik” kavramı ise Almanya'nın dijital egemenlik yaklaşımına daha yakındır. Teknolojik egemenlik, bölgesel rekabette etkili bir aktör olmak için teknolojik alt yapının geliştirilmesi ve ABD ve

Çin'e olan bağımlılığın azaltılması için de teknik becerilerin geliştirilmesi odaklı olarak kullanılmaktadır. (Avrupa Komisyonu, 2020).

Almanya'nın dijital alanı güvenli hale getirmek için attığı adımları, ülkenin ekonomik ve teknolojik olarak rekabet edebilirliği ve teknik bağımsızlığını geliştirme hedefine de hizmet etmektedir. Ekonomik alanda dijital egemenliğin güvence altına alınması açısından çok sayıda endüstriyel politika eylemleri hayata geçirilmiştir. 2015 yılında Ulusal Bilgi Teknolojileri Zirvesi'nde Dijital egemenlik ilkeleri detaylandırılmış; yazılım ve donanımın geliştirilmesi, büyük veri, yapay zekâ gibi alanlarda temel yetkinliklerin geliştirilmesi çağrısında bulunulmuştur. Ekonomik egemenliği sağlama yönündeki çağrılar ve girişimler 2016 yılında Federal Ekonomik İşler ve Enerji Bakanlığı (BMWI) tarafından hazırlanan "2025 Dijital Strateji" belgesine de yansımıştır. Buna göre BMWI'nin dijital politika görevleri veri güvenliği ve veri güvenliğinin sürdürülebilirliğini sağlamak ve ayrıca verilerin kötüye kullanımına karşı tüketicilerin korunmasında bağımsız kararlar alabilmelerini sağlamaktır. Stratejinin bir diğer önemli hedefi ise geliştirilecek yazılımlar ile veri egemenliğinin elde etmek için çalışmalar yürütmektir (J. Pohle 2020, 14)

Sonuç

Hukuk çalışmaları için olduğu kadar siyaset bilimi için de egemenlik, öncelikle içeriden özerk yönetim ve dışarıdan müdahale etmeme konusunda yasal bir talep fikriyle ilişkilidir. Bununla birlikte, bu iddianın mutlaklığının normatif bir ideal olduğuna sık sık işaret edilmiştir. Bu çerçevede, tarih bilimleri ve siyasi coğrafya alanındaki çalışmalar, egemenliğin aynı zamanda belirli sosyo-ekonomik pratikler içinde ve bu pratikler aracılığıyla üretilen bir kapasite olarak düşünülmesi gerektiğini savunmuştur. Bu çerçevede, dijital egemenlik konusundaki tartışma, bir bakıma, dijital dönüşümde sosyoteknik ilişkiler bağlamında hukuki ve siyasi talepler ile sosyo-ekonomik pratikler arasındaki gerilimin bir ifadesi olarak da değerlendirilebilir.

İnternet politikasına ilişkin Rusya'nın stratejik anlatısı, elitlerin küresel bağlantının getirdiği faydaları ve algılanan tehditlerini değerlendirmesine bağlı olarak zaman içinde değişmektedir. Rusya'nın internet bağımsızlığı anlayışındaki can alıcı unsur, başlangıçta daha çok altyapı odaklı olan Batılı siber güvenlik kavramının aksine, içerik odaklı bilgi güvenliği kavramıdır. Bu, veri akışlarının içeriği üzerindeki kontrolün, Rusya'nın internet egemenliğine yaklaşımının merkezinde yer aldığı ve altyapı üzerindeki kontrolün bu amaca ulaşmak için bir araç olarak görüldüğü anlamına gelmektedir.

Bu, halkın kendi kaderini tayin hakkı kavramına dayanan Avrupa'nın dijital egemenlik anlayışıyla çelişmektedir (Pohle, 2020). Avrupa kavramı yakın zamanda benimsediği için, şu anda dijital egemenlik üzerine stratejik anlatıların küresel bir mücadelesi öne çıkmaktadır: Rusya ve Çin tarafından temsil edilen, çevrimiçi sınırların en fazla çevrimdışı olanlara yakın çizildiği devlet merkezli bir yaklaşım ve bireysel - Halkın “egemen” olarak adlandırıldığı AB merkezli yaklaşımı.

Bununla birlikte, internet egemenliğinin demokratik yorumu, şu ana kadar, dijital yurttaşların kendi kaderini tayin etme çerçevesinde demokratik mekanizmaları henüz az geliştirmiş olduğundan, otoriter olandan bile daha belirsiz görünmektedir. Uluslararası ilişkilerde aktörlerin davranışlarını şekillendirmede anlatıların gücü göz önüne alındığında (Miskimmon ve diğerleri, 2013), uluslararası aktörlerin artık bu yaygın olarak kullanılan terime yaklaşımları için açık bir vizyona ve mantığa sahip olmaları önemli görünmektedir. Dijital egemenlik etrafında stratejik anlatılar arasında bir mücadele durumunda, bir ülkenin anlatısının uluslararası düzeyde tanıtılması, internet egemenliğinin temel unsurlarından biri haline gelir. Bu, diğer şeylerin yanı sıra, internet yönetişimi konusunda benzer pozisyonlara sahip ülkeler arasında bölgesel ittifaklar kurmaya yardımcı olur ve böylece küresel düzeyde belirli düzenleyici kararlar lehine argümanlara daha fazla ağırlık verir.

Rusya'nın internet egemenliği örneği, son derece merkezi olmayan bir ağı, altyapı tarafından kontrol de dahil olmak üzere bir dizi önlem yoluyla sıkı devlet düzenlemelerine tabi tutma girişimi olduğundan, küresel internet yönetişimi için özel bir öneme sahiptir (Stadnik, 2021b). Bir yandan, Belarus veya Kazakistan gibi RuNet'in önemli bir rol oynadığı bazı Sovyet sonrası ölkeler üzerinde doğrudan bir etkisi varken, yasal normların ve uygulamaların yayılması yoluyla küresel ağın diğer birçok kesimi üzerinde dolaylı etkisi görölmektedir. Ulusal yaklaşımların dijital egemenliğe küresel etkileri ise yakın gelecekte daha belirgin olarak ortaya çıkacaktır.

Öte yandan Rusya örneği, ölkedeki ağ için yan etkilere neden olan otoriter dijital egemenlik modelinin zaaflarını ortaya koymaktadır. Bu model aynı zamanda Telegram yasağı girişiminde olduğu gibi (Daucé & Musiani, 2021) altyapıya dayalı direnişle de zorlanmaktadır. Dijital egemenliğin normları ve uygulamaları arasındaki tutarsızlıkların daha fazla incelenmesi, günümüzün internet yönetişimi şekillendiren mekanizmaları daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

Genel olarak, dijital egemenlik üzerine stratejik bir anlatının, internetin ulusal bölümlerinin yanı sıra küresel internet yönetişiminin geleceğine ilişkin bir vizyonla ilgilendiği için, yalnızca bir mesele anlatısından daha fazlası olduğunu gözlemledik. İşbirliği için ortak zemini tanımlamak ve küresel ağın geleceğini tasavvur ederken belirleyici farklılıkları ayırt etmek için dijital egemenliğe yönelik ulusal yaklaşımların karşılaştırmalı çalışmalarına ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

Agnew, J. 2018. *Globalization and Sovereignty*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.

Bauer, M. & Fredrik Erixon. 2020. *Europe's quest for technology sovereignty: Opportunities and pitfalls*. ECIPE Occasional Paper No. 02, Brussels: European Centre for International Political Economy (ECIPE).

Betz, D. J & T. Stevens. 2011. "Chapter One: Power and cyberspace" *Adelphi Series* 52 (424): 35-54.

Budnitsky, S, & L Jia. 2018. "Branding internet sovereignty: Digital media and the Chinese– Russian cyberalliance" *European Journal of Cultural Studies* (doi:10.1177/ 1367549417751151) 21 (5): 594-613.

Celeste, E. 2021. "Digital sovereignty in the EU: Challenges and future perspectives." *Data protection beyond borders: Transatlantic perspectives on extraterritoriality and sovereignty* içinde, yazan F Fabbrini, E Celeste ve J Quinn. Hart Publishing.

Christakis , T. 2020. 'European Digital Sovereignty': *Successfully Navigating Between the 'Brussels Effect' and Europe's Quest for Strategic Autonomy* . Available at SSRN 3748098.

Claessen, E. 2020. "Reshaping the internet – the impact of the securitisation of internet infrastructure on approaches to internet governance: the case of Russia and the EU" *Journal of Cyber Policy* 5 (1): 140-157.

Cohen, Jean L. 2012. *Globalization and Sovereignty: Rethinking Legality, Legitimacy, and Constitutionalism*. Cambridge: Cambridge University Press.

Couture, S. & Sophie Toupin. 2019. "What does the notion of "sovereignty" mean when referring to the digital?" *New Media & Society* 21 (10): 1-18.

Creemers, R. 2022. "China's Cybersecurity Regime: Securing the Smart State." SSRN: <https://ssrn.com/abstract=4070682> 1-38.

Creemers, R. 2017. "Cyber China: Upgrading Propaganda, Public Opinion Work and Social Management for the Twenty-First Century." *Journal of Contemporary China* 26 (103): 85-100.

Floridi, L. 2020. "The Fight for Digital Sovereignty: What It Is, and Why It Matters, Especially for the EU." *Philosophy & Technology* (33): 369-378.

Hindman, M. 2018. *The Internet Trap: How the Digital Economy Builds Monopolies and Undermines Democracy*. Princeton University Press.

Johnson, D R, & D G Post. 1997. "Chaos prevailing on every continent: Towards a new theory of decentralized decision-making in complex systems."

Kovaleva, N. 2018. "Russian Information Space, Russian Scholarship and Kremlin Controls." *Defence Strategic Communications* 4: 133-171.

Krasner, S. D. 2001. "Abiding Sovereignty." *International Political Science Review* 22 (3): 229-251.

Lindsay, J. R, Tai Ming Cheung & D. S Revero, . 2015. *CHina and Cybersecurity: Espionage, Strategy, and Politics in the Digital Domain*. Newyork: Oxford University Press.

Möllers, N. 2020. "Making Digital Territory: Cybersecurity, Techno-nationalism, and the Moral Boundaries of the State." *Science, Technology, & Human Values* 46 (1): 112-138.

Müeller, M L. 2017. *Will the internet fragment? Sovereignty, globalization, and cyberspace*. Polity.

Maréchal, N. 2017. "Networked Authoritarianism and the Geopolitics of Information: Understanding Russian Internet Policy." *Media and Communication* 5 (1): 29-41.

Ni, L. 2015. "EU law and mass internet metadata surveillance in the post-Snowden era." *Media and Communication* 32 (2): 53-62.

Pohle, J. & Thiel. 2020. "Digital Sovereignty." *Internet Policy Review*, 1-19.

Pohle, J. & T Thorsten. 2021. "Digital Sovereignty." *Practising Sovereignty Digital Involvement in Times of Crisis* içinde, yazan Herlo Bianca, Daniel Irrnag, Gesche Joost ve Andreas Unteidig, 47-68. Transcript.

Pohle, J. 2020. *Digital sovereignty. A new key concept of digital policy in Germany and Europe*. Berlin: Konrad-Adenauer-Stiftung.

Powers, S M, & M Jablonski. 2015. *The Real Cyber War*. University of Illioni Press.

Reidenberg, J. 1997. "The use of technology to assure internet privacy: Adapting labels and filters for data protection." *Lex Electronica* 3 (2).

Richter, C, & C Kozman. 2021. *Arab Media Systems*. Open Book Publishers.

Ristolainen, M. 2017. "Should 'RuNet 2020' Be Taken Seriously? Contradictory Views about Cyber Security within Russia and the West." *Journal of Information Warfare* 16 (4): 113-131.

Roberts, H, J.Cowls, F.Casolari vd. 2021. "Safeguarding European Values with Digital Sovereignty: An Analysis of Statements and Policies." *Internet Policy Review* (Roberts, Huw and Cowls, Josh and Casolari, Federico and Morley, Jessica and Taddeo, Mariarosaria and Floridi, Luciano, Safeguarding European Values with Digital Sovereignty: An Analysis of Statements and Policies (October 6, 2021). Internet Policy Review.

Saasen, S. 1996. *Losing Control? Sovereignty in the Age of Globalization*. New York: Columbia University Press. .

Turner, F. 2006. *From Counterculture to Cyberculture: Stewart Brand, the Whole Earth Network, and the Rise of Digital Utopianism*. Chicago, IL: University of Chicago Press.

Zeng, J., T. Stevens, & Yaru Chen. 2017. “China’s Solution to Global Cyber Governance: Unpacking the Domestic Discourse of “Internet Sovereignty”.” *Politics & Policy* 45 (3): 432-464.

Zuboff, S. 2019. *The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power*. Profile Books.

